

וכרמים של ישראל הם, הרי הם בכלל התקנה. ואין שייך כלל לדון בזה מצד תקנה שבטלה לשעתה, כי לא בטלה כלל ולא צריך לחדשה כי מאז ומעולם קיימת היא ועומדת בכל מקום ששדות ישראל הם הרוב.

אלא שלענין לבא על זה ממקום אחר, דכיון דנתברר שאין כאן משום לתא דיישוב א"י, שאז הי' ניתן לומר שאין זה תלוי בדעתנו, ולא נוכל לוותר עלי אפילו בהסכמת כל הניזוקין (אעפ"י שג"ז אינו בגדר כלל, שהרי כך אמרו לענין שטף נהר זיתיו (ב"מ ק) שאינו רשאי ליטול זיתיו מחמת יישוב א"י, ומ"מ אם אין בעל השדה רוצה בהם יעקרו), אבל ניד"ד הרי הוא רק מצד הנזק, והאיסור לגרום נזק וכנ"ל מהרמב"ם. מעתה נראה פשוט שאם הניזוקין מוחלים ע"ז ומוכנים לכך, לכשישלמו להן נזקם, אז האיסור אינו קיים כלל, כי לא היתה זו תקנה מוחלטת אלא תקנה לטובת מי, שהרשות בידו לומר שמוותר על תקנה שניתקנה לטובתו. ובזה"ל, שהיישוב בכללו מפיך תועלת מגידול בהמות דקות, בפרט עכשו שהגבולות מסביב סגורים והטעם שאמרו שם בגמרא שאפשר להביאם אינו קיים, כי להביא ממרחק ה"ז כרוך בהוצאות מרובות, ונוסף ע"ז הר"ז מפרנס חלקים חשובים של היישוב, שמשו"כ יש לדון שודאי קיימת הסכמה כללית, ונכונות שלא להקפיד מצד האיסור שלא לגרום נזק. ממילא אין כאן שום איסור כלל, כיון שהללו שלטובתם ניתקן, גם הם אינם מקפידים ע"ז ומסכימים מרצון, לוותר לטובת היישוב.

ואין אנו צריכים לבא כאן כלל לביטול התקנה, אלא שבניד"ד אין התקנה קיימת כלל. והנלענ"ד כתבתי.

סימן כד: חליבה לאוכלין בשבת

א. שיטת ר"ת.

א.

איתא בגמרא שבת (קמ"ה:): א"ר חסדא מדברי רבנו נלמד חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה, אלמא קסבר משקה הבא לאוכל אוכל הוא. וברש"י שם: לתוך הקדרה דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי לה ואין זה דרך פריקתו, והוי כמפרד אוכל מאוכל, ע"כ.

ובתוס' שם (ד"ה חולב) מביאים דעת ר"ת: דהיינו דוקא ביו"ט דחזיא בהמה לאכילה הוי כמו אוכלא דאפרת. אבל בשבת לא חזיא לשחיטה כמו דש חשיבא, שהבהמה היא כפסולת, וכשחולב הוי כנוטל אוכל מתוך הפסולת, ע"כ. ובמהרש"א העיר שדבריהם מגומגמים דבתחלת דבריהם נראה שהוא משום דש ואילו בהמשכם נראה שהוא משום בורר. וברשב"א העתיק דברי ר"ת שבשבת חייב משום בורר, וכן הבין דבריו הריב"ש הו"ד בנשמת אדם (שבת כלל יד, ג). והנ"א מפרש כונת התוס' מצד איסור דש. ואעפ"י שר"ת עצמו לעיל (ע"ג: ד"ה מפרק) דחה פירו' רש"י שפירש דאיסור מפרק הוא משום דש, דלרבנן אין דישה אלא בגידולי קרקע, צ"ל שכאן חזר בו ר"ת. אך זה דחוק מאד שלא נזכר מזה כלל בתוס' ולא בשאר הראשונים. וצ"ע בכונת דברי ר"ת.

ב.

ונראה שר"ת לא חזר בו אלא אדרבא דבריו כאן באים לחזק שיטתו ולתרץ מה שהקשה עליו הר"י בתוס' הנ"ל מסוגיא דילן שמחלק בין חולב לקדרה לחולב לקערה, ואילו האיסור של חולב מצד מפרק הוא כפי שפי' ר"ת שם מצד המחלקת הדד, מה חילוק בין חולב לקדרה לחולב לקערה. אכן לפ"מ דר"ת מוקי להא דר"ח ביו"ט י"ל דבכה"ג אין לאיסור ממחך כלל, דהוי מכשירי או"י שא"א לעשותם מעיו"ט, ובכה"ג נקטינן להלכה כר"י (ביצה כ"ח). ושור"ע ריש ה' יו"ט) דשרי. ומה דאסור לקערה הוא משום דאיסור דישה דרבנן יש גם לרבנן שלא בגי"ק, וע"כ לא נחלקו אלא לענין חיוב דאורייתא. וביו"ט קיי"ל דיש איסור מלאכות (מדרבנן עכ"פ) גם במלאכות או"י עד לישה (ע"י תוס' ביצה ג' ד"ה גזרה ותוס' שבת צ"ה, ד"ה והרודה ורא"ש ר"פ אי"צ, וטור ושור"ע ריש ה' יו"ט) וע"כ גם ביו"ט לא הותר אלא לקדרה כיון שאין זה דרך מפרק וכנ"ל, משא"כ לקערה אסור כמו כל סחיטה ביו"ט. והר"י שהקשה עליו ס"ל כנראה שדברי ר"ח הם גם בשבת, וכמו שנוקט בעה"מ והרמב"ן, וכסתימות לשונו של ר"ח, וכמו שטען הרמב"ן במלחמות: אין אנו נסמכין לחתך דברי הגמרא ולעשותן פורחין באויר הסברות וכו'. וכנגד טענה זו של הרמב"ן בא ר"ת לתרץ דבריו, שגם בלא"ה מוכרח לפרש דברי ר"ח רק ביו"ט, שהרי גם מצד איסור דש כמו שרש"י מפרש, נמי מוכרח לפרש דינו של ר"ח רק ביו"ט דאילו בשבת גם לקדרה ה"ז דש דהוי אוכל מפסולת. וכיון שדברי ר"ח מוכרחים להתפרש דמיירו רק ביו"ט, ממילא גם לדידה הרי ל"ק דביו"ט מודה שאין לדון אלא מצד דש, ומדינא דרבנן וכנ"ל.

ג.

והנה כנ"ל, הרשב"א מעתיק דברי ר"ת מצד איסור בורר, דבשבת חייב משום בורר. ומדנקט דגם חיוב איכא ודאי היה מוכרח לומר שהוא רק משום בורר לפ"מ שנתבאר דר"ח לא חזר בו וס"ל דבדש אין איסור תורה לרבנן וקיי"ל כוותייהו, אע"כ חיובו משום בורר. ולפ"ז יוצא שבחולב בשבת אליבא דר"ח יש שני חיובי תורה משום ממחך ומשום בורר, ואיסור דרבנן מצד דש. ולפ"ז א"ש לשון התוס' ממה שגמגם בהם המהרש"א וכנ"ל, כי הזכירו דש בכדי להוכיח שיטתו וכנ"ל, שהרי גם להני דפליגי ומפרשי מצד דש, נמי מוכרח לפרשו רק ביו"ט ולא בשבת, אכן לשיטת עצמו יש בזה גם משום בורר כדנקט בדבריו הרשב"א, ע"כ הזכירו גם בורר, היינו שאליבא דאמת לדעתו יש בשבת לא רק איסור דרבנן (לשיטתו) מצד דש, אלא איסור תורה נמי איכא משום בורר.

אלא שלפ"ז קשה מאד שא"כ בסוגיא דשבת (צ"ה) שדן על חיוב דחולב מהו, למה לא אמרו בפשיטות שחייב משום בורר כמו המחבץ והמגבן, ולא הוזכר שם כלל חיוב מצד בורר אלא מצד מפרק שהוא מגדר ממחך לר"ת וכנ"ל.

וראיתי באגלי טל (בורר ס"ו, מק"י אות ז') שעמד בזה וכי שר"ת ס"ל שלא כהתו' שם שסיום הברייתא שביו"ט סופג את הארבעים קאי נמי ארישא דהחולב וכו', ובזה לא יתכן מדין בורר ביו"ט, שהבהמה מותרת באכילה והוי כבורר שני מיני אוכל שמותר בכוונתו לאכול לאתרו, עיי"ש שהאריך לבסס זאת. אכן לפ"מ שפירשנו לעיל בכונת ר"ת, תירוצו לא יתכן כלל, שהרי כנ"ל איסור ממחך לר"ת אינו קיים כלל ביו"ט בחולב מצד מכשירי או"י שא"א לעשותם מבעו"י. וא"כ מוכרח לומר דסיום הברייתא גם לדידה לא קאי אהא דהחולב, דכשם דא"י"ח ביו"ט מצד בורר כן א"י"ח מצד ממחך. וקשה מאד למה לא הזכירו בגמרא כלל מצד חיוב דבורר.

(האג"ט עצמו מיישב הסתירה בדברי ר"ת עפ"י"מ שמחלק דחיוב ממחך מצד החלקת הדד אינו אלא ע"י טפה המלוכלכת עפ"י הדד, ודברי ר"ח ע"כ בדליכא טפה כמבואר בסוגיא (דש סי' י"ג ס"ק כ"ד אות כ'). אכן לענ"ד ז"א כי עיקר החיוב של המחקת הדד הוא מפני שע"י"ז הוא יכול לחלוב, שההמחקה עוזרת לחליבה, וגם שלא ע"י הטפה ע"כ ישנה להמחקה הדד דאליה אינו יכול לחלוב אלא שזה נעשה ביתר קלות ע"י טפה המלוכלכת. וכ"י מוכרח שהרי בסתמא נקט החולב חייב, ואילו טפה המלוכלכת אינה בסתמא בכל חליבה, שהרי דברי ר"ח שאמר דבריו בסתם חולב אדם לתוך הקדירה, ודבריו מוכרחים להתפרש בדליכא טפה זו וכנ"ל).

ד.

ולכאורה חשבתי לתרץ עפ"י"מ שדן האג"ט (בורר ג, ו' סק"ח) בדברי הט"ז שמתיר להוציא זבוב שנפל בכוס עם קצת מן המשקה. והקשה עליו מהירוש' שפוטרי בבורר צרורות מתוך הכרי כל היום כל עוד שלא גמר ברירת כל הצרורות, דמזה שמענין שעיקר מלאכת בורר הוא מצד האוכל, שמזה יש לשמוע גם לחומרא, כגון בהא דהט"ז שע"י שמוציא הזבוב יחד עם קצת מהמרק ע"י"ז נשאר מבורר כל מה שיש בקערה, ולמה יהא מותר. ותירץ עפ"י"מ שמחדש שגמרא דילן לא ס"ל להא דירוש', ולדידן עיקר המלאכה היא בפסולת, ואם הפסולת לא נבררה ונבדלה לגמרי מהאוכל אין בו משום בורר. "דגמרא דילן סוברת דבורר פסולת נחשב הברירה בפסולת וכיון שהפסולת נתברר חייב וממילא כשהפסולת לא נתברר (כהא דהט"ז) לא חשוב בורר פסולת".

ולפ"ז אם יברור אוכל מתוך פסולת (בגונא דחייב, כגון הפסולת מרובה לדעת התוס') לא יתחייב א"כ כל האוכל נתברר, משא"כ אם נשאר קצת עם הפסולת דהפסולת מעורבת עם אוכל הוי כהא דהט"ז שזה מותר אעפ"י שחלק מן האוכל נתברר לגמרי "דבורר פסולת נחשב הברירה בפסולת". וממילא בנידון דברייתא דהחולב דמחייב על חולב בכרוגרת וודאי שנשאר עוד הרבה חלב בדדי הבהמה, לא יתחייב משום בורר כיון דעדיין הפסולת לא נתבררה ונתפרדה לגמרי מן האוכל. ע"כ לא הזכיר בזה משום בורר. כן היה נראה לכאורה.

אכן יסוד סברתו נלענ"ד תמוה מאד דאיך יתכן לומר שעיקר ברירה היא בפסולת וכל עיקר הקפידא היא מצד הפסולת, שאם יש בה עדיין תערובת של אוכל אין כאן משום בורר דאטו יש לנו ענין בפסולת, ומה מני יהלוד אם הפסולת עדיין אינה נקיה, וברור כהירוש' שעיקר מלאכת הבורר הוא מצד האוכל, ואשר ע"כ פוטרי בבורר צרורות כל היום, כי מה יש לו מזה מאחר שהחטים עדיין מעורבין עם הפסולת כאשר בתחלה. ומינה בניד"ד שנתברר אוכל נקי בשיעור גרוגרת ה"ה חייב משום בורר למרות שנשאר עוד הרבה מן האוכל בלתי מבורר, שעכ"פ בירר כשיעור. אלא דשאני לענין זה במה שעושה את פעולת הברירה, שאם עושה הפעולה באוכל כניד"ד שפיר חייב כי אותו חלק שהוציא הרי הוא מבורר לגמרי מהפסולת, אכן בעושה הפעולה בפסולת כהא דהט"ז, ובמה שמוציא לא הפריד האוכל מהפסולת, כי בכף נשאר מעורב כמו קודם, ומה שע"י"ז נתברר מה שנשאר בכוס אינו אלא כאילו גרמא בעלמא, כיון דבמה שעשה המעשה לא נתפרד האוכל מהפסולת. וממילא הדירה קושיא למה לא אמרו בחולב שחיובו משום בורר. עוד נ"ל לומר שבגונא דהט"ז, מעיקרא הזבוב אינו מעורב אלא עם מה שסביבו, וע"כ כשזורקו עם קצת משקה שסביבו אין כאן משום בורר כלל, כי השאר מעיקרא לא היה מעורב כלל.

ה.

ע"כ נראה לתרץ באופן אחר, עפ"י"ד של האג"ט בביאור דברי הר"ן כפי שיובא להלן בע"ה. דהנה יש לעיין מה דינו של החלב, שנחלב בשוגג בכה"ג בשבת אי מותר או אסור, לדידן דלא ס"ל לאיסור מוקצה ונולד בשבת (עי' טור סי' ש"י וסי' תצ"ה). לדעת הני ראשונים והשו"ע שפוסקין כר"י דמעשה שבת בשוגג אסורין לבו ביום הרי פשוט דאסור, אכן דעת התוס' (חולין ט"ו ד"ה מורי) שהלכה כר"מ ובשוגג אין איסור של מעשה שבת, א"כ מצד זה החלב מותר. אכן נראה שאם חלב למשקה יהא אסור מדין משקין שזבו (שבת קמ"ג), דהרי גזרו בכל משקה שיצא מאליו מצד גזירה שמא יסחוט, ולא גרע כשסחט באמת בשוגג מאילו יצא מאליו. אולם כ"ז בחולב למשקה, משא"כ בחולב לקדירה שתורת אוכל על החלב כנ"ל, זה לא היה בכלל הגזירה כמבואר ריש ביצה שרי' יצחק פירש האיסור דביצה שנולדה ביו"ט מצד גזירה זו של משקין שזבו, ולא נקטינן כונתיה. ונתבאר בגמרא טעם החולק עליו דביצה אוכלין ולא היתה בכלל הגזירה. וא"כ ה"נ חלב זה שתורת אוכלין עליו.

ולפ"ז יתישב למה לא אמרו בהא דברייתא דחולב שהוא משום בורר, כיון דבכה"ג שחולב למשקה, דסתם חולב הרי למשקה הוא, החלב אסור לבו ביום, א"כ אין כאן בורר אוכל מפסולת אלא בורר פסולת מפסולת, דכשם שהבהמה נחשבת פסולת מצד איסור השחיטה דרמי עלה בשבת הרי כמו"כ החלב נמי פסולת הוא מצד גזירה דמשקין שזבו. ולר"ת לשיטתי' דבנולד קיי"ל כר"י לאיסור בפשוטו ניחא דהחלב אסור משום נולד. ע"י טור סוס"י תצ"ה, ועי' שם סי' ש"ה בעכו"ם שחלב בהמה של ישראל שאסור החלב משום משקין שזבו. ובערוה"ש שם כ' לאסור מדין נולד. (ואעפ"י שיש לדון שזה פסולת מה"ת וזה אינו אלא מדרבנן, ע"י להלן מהאג"ט דאין הבדל בזה).

משא"כ בהא דחולב לתוך הקדירה שפיר אמר ר"ת דיתחייב משום בורר, דהתם החלב אינו נאסר כיון דתורת אוכל עליו לא היה בכלל גזירת משקלן שזבו, ע"כ הוי בורר אוכל מתוך פסולת.

מסקנא דמילתא בדעת ר"ת: יש במעשה החליבה משום מלאכת ממחך מצד המחכת הדד להכשרתו לחליבה, וזהו בשבת דוקא, משא"כ ביו"ט, המחקה זו בכלל מכשירי או"נ שא"א לעשותם מעיו"ט, וזה מותר אם הוא לצורך היום. לפי האג"ט אין זה אלא כשממחך ע"י טפה המלוכלכת עפ"י הדד, ואם אינו מלכלך אין בזה משום ממחך כלל. אכן לענ"ד אין חילוק בדבר וכנ"ל. (אולם אם יעשה בשינוי, כגון ע"י מים או משקה אחר, נראה דודאי יחשב כלאחר יד).

מחוץ לממחך יש בחליבה משום איסור דישה דרבנן ומשום מלאכת בורר דאורייתא. אכן אין זה אלא כשהחלב מותר, משא"כ אם הוא אסור אפילו מצד איסור דרבנן אין בזה לא משום דישה ולא משום בורר, כיון דאז הוי פסולת מתוך פסולת. (ברם בחולב למשקה י"ל דיש בו עכ"פ איסור דישה דרבנן דעכ"פ מפריד משקה מאוכל, אולם מצד דין בורר ודאי אין, כמו שבכל סוחט אין משום בורר, והטעם מסביר במג"א (סי' ש"ט) לפי שהכל מין אחד, עיי"ש).

ולא הזכיר ר"ת לחלק בין עומדת לאכילה לעומדת לחליבה, דבעומדת לחליבה גם ביו"ט מיחשבה כפסולת, כדלקמן דעת הגאונים והרי"ף, נראה מזה דלא משוי לה ר"ת פסולת אלא במקום שאיסור רביע עלה, אבל מצד מחשבתו גרידא לא. וי"ל דלר"ת דאתי עלה מצד מלאכת בורר שאינה מחדשת מין שלא היה קודם בעין אלא רק מפרידה אותו, בזה מצד מחשבה גרידא ודאי לא יחשבו כפסולת, שה"ז כמו בורר במין אחד חתיכות קטנות מתוך גדולות, אעפ"י שאין בדעתו לאכול מיד אין בזה משום בורר. ולא כן לדעת הני דנחתו עלה מצד מלאכת דש שמחדש המין ע"י שמוציאו ממה שמחובר אליו, בזה י"ל דבכל דהו מיחשב כמוציא אוכל מתוך פסולת. ואכתי צ"ע.

דעת ר"ת שיש כאן משום מלאכת ממחך היא דעת יחיד ולא מצינו עוד מהראשונים דס"ל כוותיה.

ב. שיטת הגאונים והרי"ף.

א.

גם הרי"ף והגאונים מעמידים המימרא דר"ח רק ביו"ט ולא בשבת. והרמב"ן מעתיק מתשובות הרי"ף בטעמא דמילתא, דבשבת יש בזה משום דש דהבהמה היא כפסולת משא"כ ביו"ט מלאכת דישה כי האי הותרה מצד מלאכת או"נ. והיינו שמעמידה בבהמה **העומדת לחליבה** ולא לאכילה, ע"כ גם ביו"ט הרי היא כפסולת מצד שאינה עומדת לאכילה, אלא שביו"ט מותר מצד היתר מלאכות או"נ.

אכן הר"ן כתב בטעם החילוק אליבא דהרי"ף בין שבת ליו"ט, לפי שבשבת מצד **איסור שחיטה**, הבהמה נחשבת כפסולת, והוי כבורר אוכל מתוך פסולת, ולא כן ביו"ט שהבהמה מותרת בשחיטה. וכן העתיק הרשב"א ופירש בדברי הרי"ף.

ובאג"ט (דש ס"ח, ס"ק ט"ז אות ס"ז) תמה בזה מאד שהר"ן העתיק דברי הרי"ף בשינוי נימוק ושינוי דין, דלפי תשובת הרי"ף הרי גם ביו"ט שייך בזה משום מלאכה אלא שההיתר מצד או"נ כמפורש, א"כ המדובר בעומדת לחליבה. ואילו הר"ן נחת עלה מצד האיסור דרמי ולפ"ז הוא גם בעומדת לאכילה.

והנראה בזה לענ"ד שהנה שיטת הרשב"א הו"ד בב"י ריש ה' יו"ט, וכן נוטים דברי הר"ן ר"פ אין צדין, כפשטות הירושלמי שביו"ט יש איסור תורה במלאכות דעד לישנה, עיי"ש. ולזאת הרשב"א והר"ן בבואם להעתיק שיטת הרי"ף לא יכלו לקבלה כפי שהוסברה בתשובותיו וכנ"ל דביו"ט ההיתר אעפ"י דיש בזה משום דישה, מ"מ מותר מצד שאין עושין אותן מבעוד יום, שבמלאכת דישה שהיא מה"ת אין שייך חילוק זה. וע"כ קיבלו הם שיטת הרי"ף ביסודה, אולם בתיקון מסוים, ובהתאמה לשיטתם במלאכות דיו"ט, והיינו שהאיסור בשבת אינו מצד דעומדת לחליבה, שבה הרי לא היה מקום לחלק בין יו"ט לשבת. אלא שבשבת הוי פסולת מצד איסור השחיטה, ואילו ביו"ט דאיסור זה אינו ממילא ה"ז מותר.

ב.

ובזה נ"ל דנבין דברי הגר"א והגרע"א בסי' תק"ה במ"ש בשו"ע היתר החליבה ביו"ט רק בעומדת לאכילה, ואילו בעומדת לחליבה אסור גם ביו"ט. דהט"ז והמג"א פירשוהו מצד איסור מוקצה ונולד. והגר"א ורע"א פירשוהו מצד מפרק, והסתמכו בדבריהם על הר"ן. ותמוה דבדברי הר"ן ריש ביצה אמנם מבואר שמעמיד הגמרא דילן רק בעומדת לאכילה, אולם התם מצד איסור דמוקצה ונולד אתי עלה, ואילו בשבת שהזכיר ההבדל בין שבת ליו"ט לא הזכיר כלל דמיירי רק בעומדת לחליבה, דלכאורה נראה מזה שנוקט, כמו המג"א והט"ז שביו"ט הא דאסור בעומדת לחליבה אינה מצד מפרק אלא מצד מוקצה גרידא, וצ"ע.

אך להנ"ל נראה דגם להגר"א והגרע"א קש"ל כנ"ל שינוי הנימוקים שבר"ן לעומת העתק דברי הרי"ף ברמב"ן, ומפרשים הר"ן (והרשב"א) ג"כ כנ"ל. (ואעפ"י שבריש ה' יו"ט מונה הגר"א דעת הר"ן בין הני דסברי מלאכות או"נ כולן דרבנן ביו"ט, י"ל דלא פסיקא ליה, דהרי סוף דברי הר"ן ר"פ אי"צ מוכיחים בפירוש שהוא חוכך בדבר ונ"ל כפשטות הירוש' שהכל מה"ת). אכן לכאורה מנ"ל לר"ן חידוש זה דגם ע"י האיסור מיחשב פסולת, בעוד שהרי"ף לא קאי אלא מצד דאינו עומד לאכילה. וצ"ל דלמד זאת מק"ו, אי מצד מחשבה גרידא הוי כפסולת מכ"ש היכא דרמי עלה איסור שחיטה. וכבר ראינו לעיל שהדברים נוטים כך בדעת ר"ת, שרק מצד איסור משוי לה בפסולת ולא מצד דאינו עומד לאכילה גרידא. וע"כ שפיר למד מהרי"ף אי מה שאינו עומד לאכילה מחשב כפסולת מכש"כ היכא דרמי עלה איסורא. ומזה למד הגר"א והגרע"א דהר"ן אינו בא לחלוק על עיקר מה שאנו למדים מתשובות הרי"ף דאיכא עכ"פ שם פסולת על עומדת לחליבה, וממילא להני דאסרי דישה מדאורייתא ביו"ט יש לאסור בעומדת לחליבה מצד איסור מפרק. וזהו שכי' השו"ע לאסור החליבה בעומדת לחליבה לחוש לדעת הני רבותא. (ולפ"ז מש"כ

הגרע"א שם דבעומדת לחליבה אסור לכו"ע, הכונה אליבא דהני דאסרי מלאכות או"נ דעד לישא מה"ת. כנלענ"ד בביאור דבריהם שבל"ז הם מוקשים מאד.

ג.

עוד דקדק האג"ט בלשון הר"ן שהעמידה ביו"ט דוקא, דאילו בשבת הבהמה כפסולת "ואי שרי לחלוב לתוך הקדירה הו"ל כאוכל מתוך פסולת", דלשון "ואי שרי" אינו מובן, דהול"ל למימר בפשיטות דאסור מפני שזהו אוכל מפסולת. ופי' כונתו דאם אמנם מעכשו שאסור לחלוב יש בזה איסור על החלב מצד גזירת משקין שזבו, ואעפ"י שהמדובר בחולב לאוכל, גם באוכל שייך הגזירה בדומה לחלות דבש ר"פ חבית. וע"כ נקט הר"ן בדקדוק הלשון "ואי שרי", דהשתא דאסור לחלוב שייך הגזירה דמשקין שזבו וממילא הוי פסולת מתוך פסולת, אולם עכ"פ אין להתיר החליבה כי כשנתיר, גם החלב שוב יהא מותר דאז הרי ל"ש כלל הגזירה, וממילא יחזור הדבר לאיסור.

ואעפ"י שהבהמה היא כפסולת מה"ת מצד איסור שחיטה ואילו החלב אינו אסור אלא מדרבנן, אין הבדל בזה כיון דעכ"פ אינו יכול לאוכלו מצד איסור דרביע עליה.

עוד הביא שם (אות ל"ה) דברי למדן אחד שי"ל שאין הבהמה נחשבת פסולת מה"ת דמצד איסור השחיטה הרי אפשר לשחטה בשנים שעשאוה (ואמר זאת בכדי לבאר בשיטת הרמב"ם שתובא להלן בע"ה שחולב בשבת על אוכלין פטור אבל אסור). והקשה עליו דלפ"מ דביאר הר"ן הנ"ל הרי גם פסולת דרבנן מיחשבה כפסולת דאורייתא. ולכאורה אינו מובן מאי קשי"ל, הרי אדרבא עפ"י דברי אותו למדן יבוארו דברי הר"ן ברווחא, דמש"כ דאי שרי הוי כאוכל מתוך פסולת היינו משום דאי אסיר הוי כפסולת דרבנן מתוך פסולת דרבנן, דגם הבהמה אינה אלא פסולת דרבנן, ולעולם נאמר שפסולת דרבנן לא מיחשבה כפסולת דאורייתא. אך כונתו פשוטה, שודאי דברי הר"ן נסבים על איסור מן התורה, שאי על איסור דרבנן איך יתכן לומר דבפסולת מתוך פסולת הוי שרי, אכתי הוי טרחא שלא לצורך כיון שהחלב אסור. אע"כ האיסור הוי מה"ת באוכל מתוך פסולת, ואעפ"י שהרי אפשר לשחוט ע"י שנים שעשאוה כטענת אותו למדן, וא"כ אין הבהמה פסולת מה"ת כלל ולמה חייב משום בורר אע"כ אף שאין הפסולת אלא מדרבנן מ"מ חייב בזה מה"ת, כיון שעכ"פ אינו יכול לאכול זאת ברצונו. ומינה גם להיתרא שגם אם יוציא פסולת דרבנן מפסולת דאורייתא לא יתחייב, כיון דלגבי בורר אין הבדל מה מקור להחשיב זה כפסולת, וגם פסולת דרבנן לגבי בורר תורת פסולת ממש עליה.

ד.

ויש לדקדק עוד במה שנוקט האג"ט בפשיטות דגם באוכל שייך גזירת משקין שזבו ומוכיח לה מהא דחלות דבש, וכונתו עפ"י הגמרא שבת קמ"ה: דקרי להא דחלות דבש אוכל מתוך אוכל. אכן בריש ביצה כנ"ל היא מחלוקת אמוראי, וזוהי רק דעת ר' יצחק שגם באוכל שייך הגזירה, ואילו שאר אמוראי פליגי עליה, כדאמר התם ורב יוסף (ונו"פ דה"ה בל אידך שלא תירצו כמותו) אמר לך ביצה אוכלא ופירות אוכלא לאפוקי משקין דלאו אוכלא הוא, וע"י פירש"י שם. ויוצא דלרב יוסף א"א לומר כלל דחלות דבש הוה אוכל, דא"כ הרי יוצא שגם באוכל ישנה לגזירת משקין שזבו. ומה שמסתמך על לשון הגמרא הנ"ל בפ' חבית, הנה במשנה שלהי עוקצין מבואר: חלות דבש מאימתי מטמאות משום **משקה** וכו' בה"א משירסק, הרי שמשרסקן תורת משקה עליהם. ובר"ש שם הרגיש בזה והקשה על לשון הגמרא דאמר דהוה אוכל מאוכל, דהול"ל "מעיקרא משקה והשתא משקה", דמשעה שריסקן יש בהן תורת משקה נמצא שמערב שבת נעשו משקין, וכשיצאו מעצמן אין זה נולד". והנה הר"ש העיר זאת רק בלשון "קצת קשה" ולכאורה זו קושיא חזקה, נראה מזה שי"ל דלישנא דגמרא לאו דוקא ולא נחית כאן לביור הדבר אי זה אוכל מאוכל או משקה ממשקה, דלניד"ד אין נפ"מ מזה דבשניהם אין משום נולד. ואין כאן קושיא אלא הערה על אי-הדקדוק בלשון. ולפי"ז אין לנו ראיה דנקטינן דיש דין משקין שזבו אליבא דהלכתא גם באוכל, וכדעת ר' יצחק דריש ביצה, מאחר דלישנא דגמרא הוא ל"ד, ואליבא דאמת הוי משקה ממשקה, שודאי יש בזה גזירה זו.

ה.

אכן נראה שפירוש זה שדקדקנו מלשון הר"ש לא יתכן אלא אליבא דהר"ש לשיטתיה, שפירש הצריכותא דגמרא בין חלות דבש לזיתים וענבים מצד איסור **נולד** כמבואר בדבריו הנ"ל, ולפי"ז אין הבדל בין אוכל מאוכל לבין משקה ממשקה, הכל אי"ז נולד. אולם רש"י בשבת י"ט: (שג"כ חוזרת סוגיא זו) מפרש הצריכותא שבאוכל מאוכל אין חשש סחיטה כי אין בזה משום סחיטה משא"כ בזיתים וענבים דהוי משקה מאוכל והוי בזה סחיטה. ולפי"ד נראה דלישנא דגמרא דהוי אוכלא מאוכלא הוא בדוקא שמשו"ז אין כאן סחיטה, כי בתור אוכל ה"ז ראוי גם עכשו בעודן בחלות, ע"כ אי"ב משום סחיטה. משא"כ אילו היה על הדבש תורת משקה הוי ודאי בזה משום סחיטה, שגם ענבים לדעת ר' יוחנן (פסחים ל"ג:) יש על המשקה שבהם תורת משקה ומ"מ שייך בהם סחיטה, והיינו ודאי שמ"מ השתא הם ראויים רק לאכילה אגב הענבים ואילו אח"כ נהפכים למשקה ממשי, וה"נ הדבש, ומה חילוק בין חלות דבש שריסקן לבין זיתים וענבים. אלא ע"כ כנ"ל. ולפי"ז קשה מאד מסוף עוקצין שגם החלות תורת משקה עליהן. ובע"כ לפרש הצריכותא, שאילולא שנאמר בפירוש פלוגתיהו גם בזו"ע, היינו מעמידים המחלוקת דר"א מתיר רק בגונא **שחישב בפירוש** על החלות לאכילה, דבכה"ג לא נחת עלייהו תורת משקה כלל, ורק בכה"ג הוא דמתיר. כצ"ל לכאורה. ולפי"ז שפיר קאי ראיתו של האג"ט דמסוגיא דידן מוכח דנקטינן כר' יצחק שיש גזירת משקין שזבו גם באוכל, ודלא כרב יוסף דפליג עליה דר"י ומחלק בין משקה לבין אוכל. (והא דלא קבלו התם תירוצו בביאור המשנה הוא ע"כ מטעם אחר כקושייתו דאב"י התם דהוי גזירה לגזירה).

ולפי"ז תתבאר הסוגיא כמין חומר דרב יוסף לשיטתיה מקשה שפיר "גברא יתירא אתי לאשמעינן", כי לשיטתיה הרי אין לפרש כלל בחלות בחישב לאכילה דבזה הרי אין גזירת משקין שזבו כלל. ואב"י שדוחה דבריו היינו משום דס"ל דבזה ההלכה כר' יצחק, שיש גם בחישב לאכילה גזירה זו וע"כ צריך הברייתא שממנה שמענו שגם במשקה פליג ר"א ומתיר.

באופן זה מה שכתבנו לעיל ביישוב דעת ר"ת עפ"י שחילקנו בין אוכל למשקה ניתן לקיים אליבא דשיטת הר"ש, אכן לרש"י נראה כהאג"ט שיש גם באוכל משום גזירת משקין שזבו.

ברם הר"ן נוקט בלשונו ג"כ החיוב מצד בורר כר"ת. ובזה הרי עלה לנו בהכרח דס"ל שאין גזירת משקין שזבו אלא במשקה ולא באוכל, וי"ל קצת ואי"ל.

אך באמת עפ"י דרכו של האג"ט יש ליישב כונת הר"ן באופן אחר קצת. דהר"ן בחולין לא ס"ל כהתוס' אלא כשיטת הר"ף שפוסק כר' יהודה שמעשה שבת אסורים גם בשוגג בו ביום. ומעתה הרי אפשר לפרש בפשיטות מש"כ "ואי שרי", דהיינו דרך אי היה מותר היה החלב מותר לבו ביום ואז היה בו משום בורר אוכל מפסולת, משא"כ השתא דאסור הרי על החלב תורת מעשה שבת שגם בשוגג הם אסורים לבו ביום, אי"כ הם פסולת כמו הבהמה עצמה, וממילא אין כאן משום בורר דהוי כפסולת מפסולת.

מסקנא דמילתא: שתי שיטות לפנינו עפ"י דרכו של הר"ף: שיטת הר"ף עצמו כפי שיוצא מתשובותיו שמביא הרמב"ן שהמדובר בעומדת לחליבה ומשוי"ז אין עליה תורת אוכל, וע"כ יש לדון בזה משום דש. וכפי שנתבאר לומדים הרשב"א והר"ן מדבריו דכש"כ אם יש איסור על הבהמה, דהוי עלה מטע"ז תורת פסולת. ולפי"ז נראה דגם לפי שיטה זו בשבת אין משום חיוב תורה בחולב לאוכל, דהחלב אסור בכה"ג אם מצד משקין שזבו ואם מצד מלאכת שבת, וא"כ הוי פסולת מפסולת. (ומה שהבהמה הוי גם מחר פסולת, כיון שהיא עומדת לחליבה ואילו החלב מותר למחר, אין נראה לחלק בזה, שהרי מ"מ האידנא הכל בדין פסולת הוא, כנלענ"ד).

ולרשב"א והר"ן בשבת יש בו משום בורר מצד איסור שבת דרמי על הבהמה. וגם לדבריהם אין כאן חיוב אלא איסור "דאי שרי" יהא זה אוכל מתוך פסולת. וזהו גם בעומדת לאכילה. ובעומדת לחליבה תליא במחלוקת דהט"ז והמג"א לבין הגר"א והגרע"א דלשיטות אלה האחרונים, גם הרשב"א והר"ן מודים שיש ע"ז תורת פסולת מצד דלא קאי לאכילה. ונפ"מ לענין יו"ט בבהמה העומדת לחליבה.

ג. שיטת הרמב"ם

א.

הרמב"ם (פ"ה מה' שבת ה"י) פוסק שהחולב לתוך אוכל פטור. ולכאורה נראה מזה שמפרש כהר"ף שדברי ר"ח רק ביו"ט נאמרו. והא דפטור בשבת פירש ה"משנה ברורה" (סי' תקנ"ה בביאור הלכה) שהוא מצד שזה לא כדרך החולבים. וכן פירש כונתו באג"ט (דש ח' י"ז, נ"ד). אולם בעוד שהמ"ב מפרש דברי הרמב"ם כפשוטם שחולב על אוכל שבתוך כלי, האג"ט מדייק מלשון הר"מ שסיים ואינו חייב עד שיחלוב לתוך כלי, ולא הדגיש "עד שיחלוב לתוך כלי שאין בו אוכל", שמזה נראה שלא פטר אלא אם חלב על אוכל שאינו מונח בתוך כלי. אולם הוא דקדוק קלוש לענ"ד, דהרי כמ"כ אפשר לדייק ההיפך ממה שכתב שם לעיל מזה לענין סחיטת ענבים שמותר לסוחטם לתוך אוכל, והתם הרי ודאי הכונה שמותר גם לתוך אוכל המונח בכלי. אי"כ בכה"ג קאי גם הא דמסיים לענין החולב. ועוד שאם נפרש כהאג"ט נמצא דהרמב"ם נוקט ציור שאין לו זכר בגמרא, ואין זה מדרכו כידוע. ע"כ נראה פשוט וברור שכונתו לפטור גם כשהאוכל מונח בתוך כלי שאין זה כדרך החולבים. ונ"פ עפ"י דגם הני ראשונים שמשמע מדבריהם שגם לתוך אוכל יש בו חיוב בשבת, אין זה אלא במקום שנוהגים בצורה זו של חליבה. משא"כ כשאין זה רגיל, וכמו כיום הזה שאף אחד מאלף אינו חולב כרגיל על אוכלין, הוי שינוי אליבא דכו"ע, והוי כלאחר יד שאי"ב חיוב, כי דבר זה תלוי במקום ובזמן כמש"כ התוס' שבת צ"ב: ד"ה ואת"ל.

אכן ביאור זה בדברי הרמב"ם לא מסתבר לענ"ד, שאם הר"מ מפרש דברי ר"ח ביו"ט, תמוה למה השמיט הלכה זו ביו"ט ולא הביאה אלא בשבת לענין איסור.

ב.

ונראה לבאר דבריו עפ"י מהבאנו לעיל מהאג"ט שלהלכה יש גם באוכל משום משקין שזבו, ושלא כדעת רב יוסף דפליג בהא אדר' יצחק. ולפי"ז נראה דגם בחליבה בשבת על אוכלין דתורת אוכל על החלב יש לאסור החלב משום משקין שזבו, דלא גרע מה שעושה בידים מאילו זב מאליו, דלפי הנ"ל ה"ז אסור גם אם לא נהפך עי"ז למשקה. (והא דלהלכה מותר בחלות דבש שהיסקן כר"א ה"ז מפני שכיון שריסקן מקודם, גלי דעתיה שאין בדעתו לסחטן כדפירש"י במתני' ריש חבית). דכיון דאם חולב למשקה ה"ז אסור שייך הגזירה גם במה שזב מאליו, וגם כשיש על החלב תורת אוכל וכנ"ל. ולפי"ז אסורה החליבה על אוכלין לא מצד דהוי מלאכה אלא מצד דהוי טרחה שלא לצורך כיון שהחלב ממילא אסור. ולפי"ז נאמר שאמנם הרמב"ם מפרש דברי ר"ח דחולב אדם לתוך הקדירה שזה נאמר לענין שבת ולא ליו"ט. אלא שצ"ל ע"כ דר"ח אזיל בשיטת רב יוסף דלא גזרו משום משקין שזבו על אוכלין, ע"כ התיר לחלוב לצורך השבת על אוכלין. משא"כ להלכה דנקטינן כר' יצחק ואב"י שיש גם באוכל משום גזירה זו דמשקין שזבו, אי אפשר להתיר החליבה על אוכלין, כיון דגם בכה"ג החלב מיהא אסור וממילא אסורה גם החליבה מצד טרחה שלא לצורך. וא"ש נימוק האיסור של החליבה בשבת לאוכל, לא מצד שינוי כדפירשו הני רבותא בדבריו, אלא מצד טרחה וכנ"ל. וממילא מיושב למה לא הביא הלכה זו של חליבה על אוכל ביו"ט, כי ס"ל שדברי ר"ח לענין שבת נאמרו ולא לענין יו"ט, אלא דלא קיי"ל כותיה בהא שהתיר לכתחלה, מאחר דקיי"ל שהחלב אסור וכנ"ל.

ג.

ולפי הנ"ל נראה לדעת הרמב"ם במקום שאין נכרי ואיכא צעב"ח במניעת החליבה, דיהיה מותר על אוכלין. כיון שכל עיקר האיסור הוא מצד טרחה דלא צריך, בכה"ג הרי היא טרחה הצריכה, וכדרך שהתירו כמה טרחות מצד צעב"ח (בסי' ש"ה עיי"ש). וכן אם נפרש כהני רבותא שהא דפוסט הרמב"ם הוא מצד שינוי, איסור דרבנן שע"י שינוי מותר מצד צעב"ח. דכך נקטינן (שם סיי"ט) בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, אעפ"י

שיש בזה משום איסור דרבנן של מבטל כלי מהיכנו, התירו משום צעב"ח. אכן להעלותה בידים אסור אעפ"י שג"ז אינו אלא מדרבנן. וכי ע"ז המג"א שם דאין לנו לדמות גזירות חכמים להדדי. ונראה לענ"ד דאין כונתו שאין לנו לדון בהגדרת הגזירות, דע"י בר"ן פ' חבית בענין צנור שעלו בו קשקשים שהקשה מהא דכיבוי דליקה שלא התירו איסור דדבריהם במקום פסידא וירד לחלק בסברא בין זל"ז, הרי שיש מקום לדון על הטעם של התקנות וחילוקם זמ"ז וגם כאן החילוק ברור עפ"י הר"ן שם, שכשעושה המלאכה כלאחר יד קילא טפי ממה שעושה מלאכה דרבנן כדרכה. וא"כ גם בניד"ד כששם תחתיה כרים וכסתות אין זו דרך ההצלה כמו בימות חול שמוציאה כדרכה ע"כ הקילו בזה טפי, משא"כ להוציאה כמו שעושה תמיד אסרו. ולא היתה כונת המג"א אלא לתרץ שלא יקשה לנו הא גופא, כיון שסו"ס שניהם דרבנן, מה הבדל אם הוי דרבנן מצד כלאח"י, או מצד שעצם האיסור הוי דרבנן. ע"ז הוא שתיירץ שאין לדמות וכו' ונימוקי הגזירה הם שונים זמ"ז אעפ"י שהכל מדרבנן. (וכן נראה דל"ק ממה שהתירו שם (סי"ח) לפרוק המשאוי מעליה גם כשהם מוקצה, והכא כיון שבדרך כלל אפשר ע"י תקנה במקומה בכרים וכסתות, גם כשא"א הוי כמילתא דלא שכיחא ולא התירו בזה). ומ"מ לפנינו חילוקו של הר"ן הנ"ל לענין פסידא שהתירו כל שעושה כלאח"י, וא"כ ה"י מצד צעב"ח מותר כל שעושה כלאח"י. וכיון דלפי הנ"ל בחליבה לאוכלין הוי דרך שינוי וכלאח"י, יש להתירה מצד צעב"ח, ומכש"כ בכי-הא דאיכא גם פסידא וגם צעב"ח. בפרט דכנ"ל נראה יותר בטעם הרמב"ם שכל האיסור הוא מצד טרחה דל"צ דבכה"ג דאיכא צעב"ח אין זו טרחה שלא לצורך. ונצרך לזה גם סברתם, דהוי שינוי, שאעפ"י שהרמב"ם פירשנו בדרך אחרת, מ"מ עיקר הסברא קיימא לזה"ז, שכנ"ל אין כלל רגילות לחלוב בימי חול על אוכל הוי ודאי שינוי, והוי בזה שתי סברות גם יחד להקל.

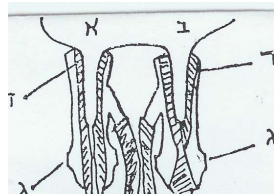
ד. מסקנות.

- א. נוסף לבעה"מ והרמב"ן שדעתם מבוארת בהדיא דמפרשי להא דרב חסדא גם בשבת, יש לצרף גם את דעת הר"י ודעת הרמב"ם.
- ב. אעפ"י שהרמב"ם פוסק לאיסור בחליבה על אוכלין בשבת, יש לצדד שבזה"ז, וכשאין שם עכו"ם מותר גם לכתחלה לדעתו.
- ג. גם לדעת האוסרים בשבת, בזה"ז שאין רגילות לחלוב על אוכלין לכו"ע אי"ב אלא איסור דרבנן מצד שינוי וכלאח"י. וממילא הוי פלוגתא בדרבנן שיש למיזל לקולא.
- ד. ולכל הנ"ל נראה להוסיף שאם חולב על אוכל שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י בישול, והחלב ע"ז אף הוא אינו ראוי אלא ע"י בישול או סינון, יש על החלב דין מוקצה (גם בשבת אעפ"י שאין מוקצה בשבת לדינא) מצד דחינהו בידים, כמו בגרוגרות וצימוקים, והוי החליבה פסולת מפסולת שאין בו איסור תורה, ואיסור דרבנן כה"ג ודאי שיש להתיר במקום צער בע"ח ומקום פסידא. וע"ע מחצה"ש סי' תק"ה סקעג שבעומדת לחליבה יש לדין על החלב תורת מוקצה מדין דחינהו בידים שעל הבהמה. אכן ע"ע בערוה"ש בזה, וצ"ע. והנלע"ד כתבתי.

סימן כה

חליבה בשבת ע"י מכונת חליבה*

לפני שנכנס לבידור ההלכה ניתן כאן תיאור דרך הפעולה של המכונה. תיאור זה בצירוף לציור הומצא לי בשעתו ע"י המנוח יוסף בכרך הי"ד, שהי' חבר בקיבוץ "חפץ חיים" וטיפל הרבה בשאלה זו. בלוייתו גם ביקרתי בתחנת הנסיונות ברחובות ובדקתי הדבר מבחינה מעשית.

בשאלה זו יצאה לאחר כתיבת הדברים הוראה מאת מרן החזו"א זצ"ל המקל יותר ומתיר להעביר הברז מהצנור המוביל לאיבוד לצנור המוביל לכד מבלי צורך בסידורים נוספים ובטלה דעתי מפני דעתו הגדולה ומ"מ משנה לא זז ממקומה. עתה בהוצאה לאור של המהדורה השניה נתוספו בו דברים: עתה ב"ה נמצא תח"י סי' חזו"א ושם (חלק או"ח סי' ל"א) ראיתי דברין (סי"ק ג, ד) וז"ל שם: ואם הלביש בשעה שהחלב הולך לאבוד ואח"כ העמיד כלי תחת הצנור לקבל החלב נראה דחיובא ליכא וכו' עכ"ל. והנה לא נתן הדוגמא של ברז שנמצא בקצה הצנור שבהפנייתו ממשיך החלב לזרום לתוך כלי, במקום ללכת לאיבוד, לפי"ז יתכן שרק בכה"ג שאינו עושה מעשה בחלב עצמו, רק בכה"ג ס"ל שאין כאן משום מלאכה. משא"כ בברז, שהפעולה נעשית ע"י האדם בעצם החלב, שבהפנית הברז הופך החלב היוצא באותו רגע מדדי הפרה לחליבה לצורך דחינו דע"ז נעשית החליבה למלאכה דאורייתא, אולי גם לפי דעתו יש לראות בזה מלאכה, ואכן הדברים האמורים בפנים דנים דוקא בגוונא של ברז, כמבואר, וצ"ע.

כפי שנראה מהציור המצורף, כל שפופרת חליבה המורכבת על פיטמות הפרה מורכבת משתי שפופרות זו בתוך זו, החיצונית ממתכת (בציור: ג) הפנימית מגומי (בציור: ד). לכל שפופרת יש קשר מיוחד למשאבת אויר המותנעת ע"י חשמל. לחיצונית - ע"י צנור ה', לפנימית ע"י צנור ו'.

הקשר של המשאבה לשפופרת הפנימית הוא תמידי במשך כל זמן החליבה. אולם הקשר לשפופרת החיצונית נפתח ונסגר חליפות, וזהו הנקרא בלעז "פולס".

בזמן שרק השפופרת הפנימית פתוחה למשאבה, האויר שבחיצונית לוחץ על הגומי מבחוץ, והוא נלחץ אל הפיטמא וסוגרה. אז אין חליבה. (בציור: ב).

אולם בזמן שנפתח הקשר למשאבה גם לשפופרת החיצונית, הלחץ בחיצונית יורד ג"כ ומשתווה לזו שבפנימית. שפופרת הגומי הפנימית (ד) נפתחת. ושאבת האויר מוציאה ממנה את החלב. (בציור: א). השפופרת הפנימית קשורה לכד הסגור באופן הרמטי, שהשאבה עוברת דרכו, ולשם זורם החלב.

בכדי להדביק את השפופרות לפיטמות, מוכרח שהמנגנון יפעל, שכן ע"י הן נדבקות לפיטמות בכוח שאיבת האויר. אולם לשם זה מספיק הקשר לשפופרת הפנימית (ד), דהיינו זו שכשהיא פתוחה לחוד עדיין אין החליבה נעשית.

שאלה א'. אם מותר לחלוב ע"י מכונה הנ"ל באופן שהתחלת החליבה תהי' לאיבוד, ואח"כ יעשו פעולה נוספת שעל ידה המשך החליבה יהיה לצורך שימוש. (ויתואר הדבר ע"י סידור ברז בתחתית כד החליבה או בצדו שעל ידו החלב עובר לתוך כלי אחר שבו נמצא חומר המקלקל את החלב ועושה אותו לבלתי ראוי לשום שימוש. בהתחלת החליבה יהא הברז הזה פתוח ואחר התחלת החליבה יסגרוהו).

שאלה זו נחלקת לשתיים: א'. אם מותר להתחיל החליבה; מתוך מחשבה תחילה שהמשכה יהא לצורך. ב'. אם מותר אח"כ לעשות המעשה סגירת הברז שעל ידו יהא המשך החליבה ראוי לשימוש.

א. לשאלה א' הדבר מפורש לכאורה במימרא של רבא (סנהדרין ע"ז): "הזורק חץ ותריס בידו, שאפילו הוא עצמו סלקו פטור דבעידנא דשדייה פסוקי מיפסקי גיריה". וכן אמר רבה לענין נזקין (ב"ק כ"ו): "הזורק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות פטור. הרי לנו מזה שכל שעצם הפעולה לא היה בכוחה להזיק ולהמית, אעפ"י שאח"כ ע"י פעולה נוספת (סילוק הכרים, סילוק התריס) המעשה הראשון הזיק והמית, אעפ"י פטור. ואפילו כשהיה בדעתו להתחלה ע"מ כן, אין זה משנה כלום - ופטור. שהרי כשקדם הוא וסילקו ודאי היתה כונתו מלכתחלה ע"ז, אעפ"י פטור, שמ"מ לא היה בכוח הפעולה הראשונה בכדי להזיק. א"כ גם בנידון דידן שמכח הפעולה הראשונה לא היה בזה משום מלאכה כיון שהנחטח הולך לאיבוד, אם משום שהוא פ"ר דלא נח"ל כמש"כ התוס' (שבת ק"ג ד"ה לא צריכא, וכתובות ו' ד"ה האי מסוכרייתא ועוד בכ"מ), אם משום שאין דרך דישה בכך (שבת ע"ג תוד"ה וצריך). [לעצם הבדל התירוצים נראה שבכתובות לא הקשו אלא מדברי רב וע"ז תירצו יפה שלשיטתו אין אלא איסור דרבנן גם בצריך למימיהם. אולם בתוס' שבת ע"ג הוכיחו מדברי ר' יוחנן הסובר שבצריך למימיהם חייב חטאת, ובזה אין תירוצם מספיק, ולזאת תירצו משום שאין דרך דישה בכך]. א"כ מה שאח"כ נעשה למלאכה ע"י שהנחטח שוב אינו הולך לאיבוד, זה אינו הופך פעולה ראשונה לאסורה, בדומה ל"בא אחר וסילקם או שהוא עצמו קדם וסילקם".

ואינו ענין למה שאמרו באש למ"ד משום חציו שחייב על פעולתו הראשונה על כל התוצאות שבאו אח"כ גם שלא ע"י מעשיו, שכל זה לא נאמר, אלא כשמכח הפעולה הראשונה באו התוצאות שאח"כ מאליהן, בלי שום פעולה נוספת. משא"כ כאן שצריך עוד פעולה נוספת מצדו או מצד מי שהוא אחר נמצא שמעשה הראשון עוד לא היה בו משום מלאכה כלל. ומה שעושה אח"כ ה"ז פעולה חדשה, וה"ז בדומה לנפלה גדר שלא מחמת דליקה שפטור מדין חציו לדעת הכל (ב"ק כ"ג).

ב. אלא שלכאורה יש לפקפק בזה. שהתוס' (ב"ק ל"ג ד"ה והוציא) כתבו שזה שזורק כלי מראש הגג וכו' פטור הוא מפני שאין לו לחשוב שישלוקו הכרים והכסתות. ויוצא מזה שבאופן שנעשה מלכתחלה על מנת כן שישלוקו הכרים חייב. והתוס' שם שדנים לענין חיוב ד' דברים הוא בע"כ לא מצד אשו של **ממונו** שבוה אינו חייב בד' דברים כמבואר בגמרא שם (ב"ק כ"ג), אלא מצד אשו של **חציו**. הרי לנו מזה שבאופן שחשבו תחלה לסלק הכרים הרי זה אדם המזיק ממש. ואפילו מי שפוטור שם מד' דברים נראה שהוא רק משום שאינו פושע גמור באופן זה שהמציא את עצמו (שאם לא כן, אלא שנאמר שפטור מצד גזירת הכתוב, ולמדים מגלות לנזיקין, איך אמר שם "מאן דמתני לה אקמייתא, אבל בהא פטור לגמרי", הרי י"ל גם להיפך שרק בנכנס לגר יש מקום לפוטור משום שסבר שיצא, משא"כ כאן שהוא פושע גמור חייב, ורק מגלות מיעטו הכתוב, אלא ע"כ שהפטור הוא משום שאינו פושע גמור), אבל כשה"י בדעתו ע"מ כן י"ל שגם לדעה זו יתחייב. ועוד שלענין פסק ההלכה דעת הרמ"ה (הובאה ברא"ש שם סימן י"א) לפסוק שחייב וכ"כ דעת המאירי ע"י"ש.

ואעפ"י שהרשב"א תירץ קושית התוס' שרבה חולק על לשון ראשון ופסק הלכה כרבה, מ"מ מידי ספק של מחלוקת ראשונים לא יצאנו, אולם י"ל שבנידון דידן גם התוס' יודו. שהנה בשט"מ (שם) הקשה הר' ישע"י על דברי

התוס', שהרי גם בקדם הוא עצמו וסילקס פטור, הרי לנו מזה שגם בכיון לכך מתחלה אין הדין משתנה, והניחו בצ"ע. ועי' במ"מ (פ"ז מה' חו"מ ה"ח) שהעלה שלפני הרמב"ם לא היתה הגירסא בגמרא "שקדם הוא עצמו וסילקס", א"כ לכאורה צ"ל שגם התוס' היתה לפניו גירסת הרמב"ם. אולם עי' תוס' סנהדרין (ע"ז תוד"ה בניזקין) שהביאו הנוסח שלפניו, ומהמשך דיבורי התוס' שיבואר להלן נראה ששיטת התוס' בסנהדרין היא שיטת התוס' שלפניו.

ג. ע"כ נ"ל שכשקדם הוא עצמו וסילקס אדרבא יש מקום יותר לפטור ומה לא הי' קשה להם לתוס' גם מעיקרא. שרק **באחר** שהמציא את עצמו, וכמו כן בקדם **אחר** וסילקס שהשוו התוס' לזה, שם הוא שהי' מקום לחייב על מעשה הראשון, כיון שמשעה שיצא הכלי והאבן מתחת ידו שוב אין הדבר בידו לעכב התוצאות, ולכן אם נחשיב הוצאת ראשו של השני שהמציא עצמו כפשע ברוח מצויה, שהי' לו להעלות על דעתו בשעת הזריקה, כי אז יש לחייבו כדן אשו משום חציו, שהרי מה שהי' מצדו לעשות עשה ומכח מעשיו בא הנזק ברוח מצויה. משא"כ בשקדם הוא עצמו וסילקס, שבשעת זריקת הכלים עדיין הי' בידו שלא לסלקס, נמצא שעדיין לא נעשה בזריקה ראשונה שום דבר ממעשה הנזק שרק הסילוק שעשה אח"כ הוא שעשה הנזק ולואת פטור, כי הפעולה הראשונה לא הי' בה משום מעשה הנזק והשני הרי לא היתה אלא גרסא בעלמא.

וזוה שרבה נוקט בלשונו "**אפילו** קדם וסילקס" שנראה מזה שיש מקום לחייבו יותר אם הוא עצמו סילקס, היינו שהי' מקום לומר שחייב על מעשה הסילוק עצמו, ומבחינה זאת יש חידוש שגם כשהוא עצמו סילקס פטור. אולם מצד הפעולה הראשונה אין הכי נמי שכשקדם הוא עצמו וסילקס יש מקום לפטור יותר, וכנ"ל. (ובזה ייושב גם מה שיש להקשות לשיטת הרשב"א שתירץ שיש מחלוקת בדבר, ולפי זה מה שפטור לדעת רבה בקדם וסילקס הוא מכח הדרשה של "ומצא", א"כ למה לא נקט ראב"י חידוש יותר גדול, שאפילו כשהרוצח עצמו המציא ראשו של השני (ויתכן ע"ז גם אופן של שוגג) שג"כ פטור. אבל לפי הנ"ל יתיישב, שבזה ודאי פטור הוא שבזריקת האבן לא עשה עדיין ולא כלום, כיון שהדבר עדיין בידו).

ומעתה בנידון שלנו שהוא עצמו עושה אח"כ את הפעולה השני, ובידו שלא לעשותה, או שאחר עושה פעולה זו לדעתו ובידו למנועו, נמצא שעדיין לא נעשתה המלאכה לגמרי בפעולה הראשונה, ובאופן זה הוא ודאי פטור עליה, שעדיין לא עשה ולא כלום.

ד. אולם נראה שעשיית הפעולה השניה (דהיינו סגירת הברז) שעל ידה החלב נשאר בכד ואינו הולך שוב לאיבוד תהי' אסורה מגדר מלאכה דאוריתא. שהרי זה כמו אשקיל עלי' בידקא דמיא בכח ראשון שחייב ע"ז משום שזה ככוחו (סנהדרין ע"ז:), והרי גם כאן בכח הראשון מיד עם סגירת הברז מתחיל שם מלאכת חליבה, והי' נחשב כאילו הוא עשה. וכמו שחייב מיתה בזה מדין רוצח. וכמו שבי' במ"ב בענין דעת המג"א בטחינה בריחיים של מים (או"ח סי' רנ"ב, ביאור הלכה ד"ה להשמעת קול): אם פותח מסגרת המים בשבת נ"ל דאף להמג"א חייב, דהלא תיכף מתחיל להטחן, והוא עושה ממש, שעל ידו מסבב גלגל המים והריחיים. והוא דומה כאילו הוא עצמו הי' מסבב הריחיים בכוחו דחייב. וכעין דאמרינן בסנהדרין דאי אשקול עלי' בידקא דמיא, אם בכח ראשון הומת חייב דכוחו כגופו דמי. והי' המים הראשונים שיצאו מכוחו שהניעו הגלגלים, עכ"פ הועילו בודאי שיטחן כגורגרת על ידם, ועיין ב"ק סי' דלענין שבת חמירא מלענין נזיקין, עכ"ל. אלא שענין זה עדיין זקוק לבירור בדעת המג"א, שהדבר צ"ע רב בישובם.

ה. לפי מה שנוקט המ"ב בפשיטות שיש לדמות שבת לנזיקין, וכמו שציין ע"ז הגמרא ב"ק סי', עדיין אינו מובן כלל, למה במכניס החטים לתוך הריחיים ונטחנו בכח ראשון אי"ח לפי המג"א. הרי לענין נזקין באופן זה אם יכניס חפץ של חבירו לתוך ריחים וינזקו שם בכח ראשון, ודאי יתחייב מדין אדם המזיק וגם דין רוצח יהא עליו. שהרי עד כאן לא נחלקו בסנהדרין (ע"ז:). אלא במצמצם אבל אם הביא במקום חמה לית דין ולית דין שהי' כהורגו בידים כיון שהפעולה מתחילה מיד, עיי' בגמרא ותו'. וזהו אפילו כשלא נגמר מעשה ההריגה מיד. מכשי"כ כשכל הפעולה נגמרה בכח ראשון, וכמ"ש המ"ב בענינו, שכשיעור כגורגרת ודאי נטחן ע"י סיבוב ראשון. א"כ מה מקום לפוטרו כשמכניס החטים למסגרת. וראיתי באמת באבן העזר סי' שכ"ה שהקשה מכח גמרא ב"ק הנ"ל על המג"א: דהא אפילו בניזיקין כי האי גוונא בזרק של חבירו לריחיים וניזק חייב וכו' וק"ו בשבת עכ"ל. ועיי' שם במג"א שלא מצא חיוב בריחים אלא ריחים של יד. נראה מזה שבשל מים בכל אופן פטור. ובע"כ שהמג"א מחלק איזה שהוא חילוק בין שבת לנזקין, שלא בכל אופן חמור שבת מנזקין. וא"כ עלינו לחתור לכונת חילוקו בזה, ולישוב הסתירה מהגמרא ב"ק הנ"ל.

ו. דברי הגמרא עצמם לכאורה נסתרים מסוגיא ערוכה אחרת שבמס' שבת. הנה לשון הגמרא ב"ק הוא: רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרסא בעלמא הוא וגרמא בניזקין פטור, עכ"ל. נראה שבשבת חייב גם על גרמא ומצד שמלאכת מחשבת אסרה תורה. ומה מפליא שבשבת (ק"כ:). לענין כיבוי דליקה ע"י גרם כיבוי מביא לזה מענין מחיקת השם שמתיר ר' יוסי ע"י גרם ומתיר. שאני התם דא"כ לא תעשון כן לה' אלקיכם עשי' הוא דאסור, גרמא שרי. אי הכי הכא נמי כתיב לא תעשה כל מלאכה, עשי' הוא דאסור - גרמא שרי, מתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית לי' אתי לכיבוי עכ"ל. הרי לנו בפשיטות שגרם מלאכה אינו אסור בשבת לד"ה.

אכן הדבר מתבאר יפה עפ"י הרא"ש ב"ק שם (סי' י"א) שכי' וז"ל: ולא אמרינן אעפ"י שסייעו הרוח בעשיית האש הוי כאילו הוא עשאו לבדו, דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה, אעפ"י דלא הוי אלא גרמא בעלמא, בהכי חייבה **תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י הרוח**, עכ"ל. יוצא מדבריו שהוא דין מיוחד במלאכת **הזורה**, וזהו עיקר חיובה מה ששם התבואה נגד הרוח שתזרם. א"כ אין החיוב עבור מעשה הרוח שנחשב כאילו עשה הוא, אלא החיוב הוא עבור **שימת** התבואה **נגד** הרוח, זהו עצם מלאכת זורה. ולפ"ז במלאכות אחרות שעיקר מלאכתם ע"י האדם, אם יסתייע בעשייתם ע"י כח אחר באמת יהא פטור כמו בניזקין, ורק בזורה הוא שנתחדש בו דין זה, וכנ"ל.

בשבת היא הרי שבזמן שעושה המעשה אין יוצא לפועל האיסור רק אח"כ בגרם כיבוי וכן בגרם מחיקה, זהו גרם מוחלט שבו גם בשבת פטור. וודאי שדין שנים שעשאוהו הוא יותר חמור, שהרי בזה א"י וזה א"י חייב לדעת רבן גם בשניהם ב"ח (שבת צ"ב, וקושית המאירי צ"ל שהיא לר"ש שהרי ני"ד הוי זה א"י וזה א"י, וצ"ע).

ועפ"י מובנים דברי הר"ח שדן כשהרוח מנשבת בשעת פתיחת הדלת שזה דומה לדין גרמא דב"ק, שהוא מגדר שנים שעשאוהו, שחייב לכו"ע כיון שהשני אינו ב"ח וכנ"ל. ומעתה יוצא שבידקא דמיא בכח ראשון חייב גם לענין שבת כפי שמסיק בב"ק מצד דמלאכת מחשבת אסרה תורה. ולפי"ז גם דינו של המג"א לענין טחינת חטים בריחים של מים, תלוי הוא במחלוקת הראשונים בהבנת הסוגיא דב"ק במה שנתרבה לענין שבת מכח מ"מ. וא"כ מה שמצא המג"א סתירה מדברי התוס' שבת לענין צידה, אין סותר השיטה מכל וכל, כי י"ל שזה הולך בשיטת אידך ראשונים. משא"כ לשיטת הרא"ש דבריו באמת נכונים. ומ"מ לנידון שלנו לא נעזר מזה, שבכל אופן היא מחלוקת הראשונים, וכיון שזה נוגע לאיסור תורה לא נוכל להקל. ולשיטת הר"ח והמאירי וכן התוס' דלענין צידה, בידקא דמיא בכח ראשון הוי מלאכה דאורייתא לענין שבת. וא"כ סגירת הברז שע"י מתחילה החליבה בתור מלאכת שבת בכח ראשון תליא באשלי רברבי והיא אסורה מצד ס' דאורייתא.

שאלה ב'. אם יש איסור תורה בסידור הפעלת המכונה באופן דלהלן: מקודם מופעל רק חלק מהמנגנון. בשלב זה אין נעשית עדיין חליבה, רק שע"י נדבקות השפופרות לעטינים. (לזה יש להפעיל את המשאבה רק ביחס לשפופרת הפנימית (ד) העשויה מגומי, דרך צנורות ו' שבצנור). אחר זמן מה מופעל באופן אוטומטי (ע"י שעון) החלק השני של המנגנון (דהיינו הפעלת המשאבה בחלק החיצוני של השפופרת דרך צנורות ה' שבצנור). שרק אז מתחילה החליבה.

השאלה היא איפוא אם מותר לכתחלה להדביק השפופרות, בעוד שידוע בבירור שלאחר זמן מה תתחיל החליבה ע"י האוטומט.

א. לכאורה גם שאלה זו במחלוקת היא תלוי בשני תירוצי התוס': בסנהדרין (ע"ז ד"ה סוף חמה) כתבו בראש דבריהם וז"ל: ומיהו אם כפתו בפנים והביאו במקום שסוף חמה לבא וכו' נראה דחייב למ"ד אשו משום חציו, דלענין מיתה נמי מחייבין באשו משום חציו כדמוכח וכו' ואין חילוק בין מקרב האש אצל הדבר למקרב הדבר אצל האש וכו', עכ"ל.

הרי לנו שכשעושה פעולה שמכוחה תצא בהכרח פעולה שתביא לידי הריגה, אעפ"י שעצם מעשה ההריגה אינו מכוחו אלא מכח אחר מעורב (דהיינו האש והצינה בנידון של התוס'), או החשמל המפעיל את האוטומט בנידון שלנו, למ"ד אשו משום חציו יתחייב על פעולתו כדן רוצח מדן חציו וכוחו, ואין הבדל בזה גם באיזה דבר עושה הפעולה.

ואם אמנם לפ"מ שנתבאר לעיל (שאלה א' אות י') אין ללמוד מהסוגיא ב"ק ס. שכל שחייב לענין רציחה ונוזקין, מכש"כ שחייב בזה לענין שבת, כי הדברים אמורים שם רק באופן שהפעולה נעשית ע"י האדם והרוח **בבת אחת**, משא"כ כאן שהפעולה של האוטומט באה רק אח"כ, בזה יש לדון שהמעשה הראשון אינו אלא גרמא, מ"מ הנה פשוט לכאורה שדין אשו משום חציו שייך גם לענין שבת. מקושית הנמוק"י ב"ק (סוגיא דאשו) לענין נר הדולק מע"ש שיתחייב למ"ד אשו משום חציו, ה"ז כעושה בכוחו ממש גם לענין שבת. א"כ לדעה זו בתוס' פשוט לכאורה שהדבקות השפופרת לעטין, שתביא בסוף לידי חליבה ע"י הפעלה אוטומטית שאמנם לא היתה מכוחו, אולם עכ"פ הוא הביא לכך ע"י הדבקות השפופרות, וה"ז מלאכה ממש לענין שבת. וזהו לשיטה זו שבתוס'.

ב. אכן בסוף דבריהם כתבו שם: ועוד י"ל דבכל הני דסוף חמה וצינה וארי לבא וזרק צרור למעלה ונפל לתחת, דאפילו כפתו והביאו שם פטור דדמי לכוח כוחו, ואש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצוי' (כך היא הגירסא לפנינו, וע"ע לקמן מזה) פטור ממיתה וכו', עכ"ל. ובמהרש"א פירש דבריהם לפי מה **שקיים** הגירסא שלפנינו, וז"ל: אבל למ"ד משום חציו יש לחייבו אפילו באינו מצית בגופו, וכגון שהצית במקום אחר, אם יכול האש לבא לעבד בלא רוח מצויה כלל חייב, כמו שאמר "כי תצא אש" מעצמה וכו' אבל בשאינו יכול לבא אלא ברוח מצויה, ובלא רוח כלל לא היה יכול לבא לשם פטור ממיתה וכו' משום דלענין חיוב מיתה דלא נחייביה אלא משום חציו הוי ליה ככוח כוחו כיון שלא יכול להגיע לשם אלא ע"י רוח מצויה, עכ"ל. כונת דבריו נראה שר"ל שגם לתירוץ זה ודאי למ"ד אשו משום חציו חייב גם כשבאה האש ע"י רוח מצויה, כי כן נראה שנוקטים בפשוטו כל הראשונים בכל מקום. עי' רש"י ב"ק כ"ג ד"ה לחייבו, תוס' שם כ"ב: ד"ה חציו, וכן בנמוק"י שם בסוף הסוגיא, וכן בשט"מ סוגיא הנ"ל מהרשב"א ומהר"י ישעי'. ולא מסתבר שהתוס' בתירוץ זה חולקים ע"ז. אלא שכונתם לחלק בין שהאש **היתה יכולה** להגיע לשם בכוח עצמה, שאז חייב גם אם באה לשם ע"י הרוח, שבמקרה זה נחשיב זאת כזה יכול וזה א"י שזה שא"י ה"ז כמסייע אין בו ממש, אעפ"י שודאי מסתבר כשהדבר נעשה ע"י שנים ה"ז נעשה ביתר זריזות, ממה שאילו הי' נעשה ע"י אחד, וגם במקרה שהשני א"י לבד. משא"כ כשלא הי' בכח האש מצד עצמה להגיע כלל לעבד, ורק ע"י הרוח הגיעה לשם, אז אין בזה משום חציו, כיון שרק ע"י הרוח יצא הדבר לפועל.

ג. אכן גם אם נפרש כן בתוס' עדיין קשה ליישב זאת עם שיטות שאר הראשונים שצינו לעיל, כי אין כלל במשמעות לשונם שהמדובר רק באופן שהאש יכלה להגיע לשם מעצמה, שכן סתמו דבריהם ונוקטים בפשיטות, שכל שבא ע"י רוח מצויה ה"ז חציו. בפרט קושית התוס' ב"ק כ"ב: שהבאנו שמקשה שם, וז"ל: תימה לר"י אי חשיב מסירה לאחר כרוח מצויה, לר' יוחנן נמי חייב. וכן שם בשט"מ וכנ"ל, מזה הרי נראה ברור שאעפ"י שלא היתה מגיעה אלא ע"י רוח מצויה ג"כ ה"ז חציו לר' יוחנן.

אמנם י"ל שכ"ז הוא לפי הס"ד שבגרמא שם שלא הבדילו בין כלו ליה חציו ללא כלו ליה חציו, שאז גם ברוח מצויה ה"ז חציו. ודבריהם כאן אמורים לפי המסקנא של הסוגיא שם שבכלו חציו גם לר' יוחנן אין חיוב חציו, בזה הוא שחידשו שלפ"ז גם ברוח מצוי', כל שהאש לא יכלה להגיע בכח עצמה, אין זה חציו גם לר"י.

אך גם זה עדיין קשה מאד, שבגמרא שם לא מצאו ציור לזה שכלו לו חציו, אלא באופן שנפלה גדר שלא מחמת דליקה, והוא ציור רחוק בלתי מצוי, והרי לפי"ז בפשוטו הי"ל לגמרא לומר, מודה ר' יוחנן בשלא יכלה להגיע לשם אלא ע"י רוח מצוי שאז אי"ח מדין חציו אלא מדין ממונו, אי"כ תירוץ זה של התוס' נראה מופרך לכאורה מהגמרא, וצ"ע.

ד. המהרש"ל מגיה בתוס' במקום רוח מצויה "אשו ברוח שאינה מצויה". ולפי"ז יוצא שגם לתירוץ זה שבתוס' רוח מצויה הי"ז כחציו ממש. וא"כ נידון שלנו שזה מופעל ע"י אוטומט שעדיף יותר מרוח מצוי שה"ז ברי ומוחלט שיופעל בהגיע הזמן, זהו חציו לד"ה.

אלא שכל עיקר הגהת המהרש"ל תמוהה מאד כפי שהעיר המהרש"א : (א) שברוח שאינה מצויה הרי פטור גם מדין ממונו, ואילו כאן כל עיקר יסוד התוס' לחלק בין דין חציו לדין ממונו : (ב) שא"כ מה דמיון מביאים התוס' מזה לנידון שלנו שברי שימות מהחמה או מהצינה. ודברי המהרש"ל ממש מרפסן איגרא.

והנה לקושיה הראשונה נ' לומר כונת המהרש"ל עפ"י התוס' ב"ק (כ"ב : ד"ה חציו) שלמ"ד משום חציו אינו חייב אלא ברוח מצויה לגמרי, אבל בשאינה מצויה לגמרי פטור משום חציו וחייב משום ממונו, ע"ש. וזה נלע"ד ברור בכונתו שלא לישויה ח"ו כטועה בדבר משנה.

אולם עדיין תמיהה השניה קיימת ועומדת, שכיון שעיקר הפטור הוא מצד שאין זה מצוי כ"כ, מה דמיון זה לני"ד דסוף חמה וצנה לבא, שזה ברי שימות כמו בכפתו והניחו בחמה, וצ"ע.

והנראה לבאר לפי גירסא זו שכונת התוס' להביא מזה רק בתור דוגמא, ועיקר כונתם לחלק בין שמקרב האש אצל הדבר למקרב הדבר אצל האש, שמה שנראה בראש פ' הכונס שגם במקרב הדבר אצל האש חייב, אין זה אלא מדין ממונו ולא מדין חציו, ושלא כהנחתם הפשוטה בראש דבריהם. ולזה הביאו אסמכתא שבאשו גופא אנו מוצאים שאי"ב דין חציו אלא ברוח מצוי הרבה. ואילו, אם אינה מצויה כ"כ אעפ"י שאי"ז בגדר אונס וחייב מדין שמירה דממונו, דין חציו אין שם. והי"ה בנידון שלנו. כ"נ כונת המהרש"ל, ומ"מ הדמיון עדיין דחוק.

ה. שבת וראיתי שתירוץ זה של התוס' נמצא בשט"מ ב"ק בשם הרא"ה ויש שם שינוי לשון חשוב, וז"ל שם : וי"ל דהפרש איכא בין חיוב מיתה לחיוב נזיקין דנזיקין מחייב על גרמתו, כיון דהוי גיריה, ומיתה ליכא לחיובא על גרמתו אפילו דהוי גיריה אלא במזיק בגופו או בכחו, ואשו למ"ד משום חציו, וחציו ממש כוחו גמור חשבינן ליה, אבל בעלמא לא. ומסתברא נמי דאבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו דחשבינן להו תולדה דאש, **ליכא למיחשבינהו חציו אלא ממונו** וכנפל גדר שלא מחמת דליקה וכו', עכ"ל. הרי לנו שנוקט סברת התוספות לחלק בין דין חציו לדין ממונו, אולם דבריו מתיחסים רק לענין אבנו וסכיננו ומשאו שהזיקו ברוח מצוי ולא לאש ממש שהזיקה ברוח מצויה.

והחילוק נראה שבאש אין הרוח פועלת שום דבר בחידוש עצם המזיק, והיא אינה אלא **מעבירה** האש למקום אחר, משא"כ באבנו וס"מ, כשהם מונחים על הגג עצמה וכן בכל מקום שהוא אין בהם כוח מזיק כלל, כי כל כח המזיק מתחדש בהם רק כשהרוח זורקת אותם מהגג ונשארים תלויים על בלימה, אז כח הכובד שבהם משליכם כלפי מטה ונעשים למזיק. נמצא שכאן ההעברה ממקום למקום פועלת **לחידוש** כח המזיק שבהם. ואם כי אין זה דומה לליבתו הרוח שפטור בכלל (ב"ק ס'), כי שם כל **עיקר** האש הרוח הוא שעושה, משא"כ כאן שסו"ס נופלים הם בכח הכובד **שלהם**, וזה ישנו בהם גם מעיקרא. אולם מכל מקום דין חציו אין בזה.

ו. ומ"מ עדיין צריך להבין הדמיון לנידון של סוף חמה לבא וכן זרק צרור ונפל לתחת, שכאן כח המזיק כבר נמצא בזה, שה"ז אשו ממש ושלא כאבנו וס"מ. ונראה שהכונה היא על דרך שנתפרשו דברי התוס' לפי המהרש"ל, שעיקר הדברים הוא **לחלק בין מקרב האש למקרב הדבר לגבי דין חציו**, כי דין חציו יש רק במקרב האש ולא במקרב הדבר. ולזה מביא הרא"ה הדמיון מאבנו וס"מ, שאעפ"י שאמרו שזה תולדה דאש אין זה אלא תולדה דאש דממונו, והיינו כנ"ל כיון שבנידון זה הרוח לא רק מעבירה המזיק אלא גם במדה מסוימת מחדשת ופועלת שיהיה למזיק, כמו כן במקרב הדבר אצל האש, הרי כל כח המזיק לא במעשה ידיו הוא אלא באש לא יהא זה עדיף מאבנו וס"מ, שגם כאן עיקר כח המזיק בא ממק"א ולא מתוך מעשהו הוא, ודו"ק.

עפ"י נראה שמש"כ התוס' בלשונם שהבאנו לעיל, "ואש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצויה" הכונה שרוצים לומר שגם באש כשיקרב **האדם** אצל האש והיא המיתתו ברוח מצוי יהא ג"כ פטור. כיון שלא עשה הפעולה באש אלא באדם, וכנ"ל ברא"ה משט"מ.

מסקנא דמילתא, הן לפי הגירסא שלפנינו, הן לפי הגירסא של המהרש"ל, עיקר חידוש התוס' בתירוץ זה הוא שיש לחלק בין מקרב האש למקרב הדבר, ורק במקרב האש הוא שיש דין חציו, אבל במקרב הדבר אין בו דין חציו לד"ה, ומעתה נידון שלנו ששם השפופרות ואין בהם שום כח חליבה, לא ע"י השאיבה של השפופרת החיצונית שזה בא רק ע"י הפעלת המשאבה החיצונית ע"י אוטומט שעושה זאת רק לאחר זמן מה, הי"ז ודאי דומה למקרב הדבר ולא למקרב האש, כי אעפ"י שהוא שם השפופרת שעל ידה נעשית החליבה, מ"מ הרי כל עוד שהמשאבה אינה פועלת הרי אין כאן שום פעולה כלל, נמצא שכל כח הפעולה מתחדש רק אח"כ, עדיף יותר מהציור של אבנו וס"מ, ששם הי"ז ע"י הרוח פועל סוף סוף בכח כובד עצמו שהיה בהם גם מלפני כן. משא"כ בנידון שלנו. אי"כ פשוט שלפי תירוץ זה של התוס' אין כאן דין חציו לענין מיתה. ולכאורה הי"ה לענין איסורי שבת.

ולפי"ז יוצא לנו שהשאלה שלנו תלוי היא בשני תירוצי התוס', שלתירוץ הראשון יש כאן משום חיוב שבת, ולתירוץ ה' לא. ובנוגע להכרעה לפסק הלכה יש להוסיף מש"כ בספר "ארץ חמדה" (עמ' שכ"ו-שכ"ח) שדעת הרמב"ם והרשב"א נראית שמחלקים בין דין שבת לדין חציו דנזיקין ורציחה, ולדעתם בשבת אי"ח אלא על מעשה ממש. אי"כ י"ל שבני"ד הוי רוב דעות שאין כאן משום מלאכה, אם משום שבשבת אין חיוב דאשו משום חציו, ואם משום שכשאינו מקרב האש לכו"ע אין דין חציו בשום מקום. ומ"מ עדיין קשה להכריע להלכה במה שנוגע לאיסור

תורה בניגוד לשיטה ראשונה שבתוס'. וע"ע תוס' ב"ק (נ"ו. ד"ה אילימא), וכן בפסקי התוס' לסנהדרין שלא הובא אלא תירוצו א' בלבד.

ז. עוד יש מקום עיון בתירוץ השני של התוס'. שהנה התוס' נימקו בטעם הדבר שאי"ז חציו משום שזה כחוח. נראה מזה שפשוט להם שכוח כוחו ודאי לאו כגופו. אולם הנחה זו צ"ע כשלעצמה. הנה הרא"ש ב"ק (פ"ב סי' כ') דייק ממה שנסתפק רב אשי כוח כוחו לסומכוס, שמכאן שלרבנן כוח כוחו כגופו. ודין זה אם כוחו כגופו או לא הרי אינו נלמד מן הכתוב אלא הוא מסברא, וא"כ פשוט שאין לחלק בזה בין כוחו כגופו של אדם לכוחו כגופו של בהמה. וממילא יוצא שלפי הרא"ש, מה בכך שנידון שלנו דומה לכוח כוחו, כיון שגם כוח כוחו הוא כגופו.

ואפילו לשיטת התוס' (ב"ק כ"ב. ד"ה ור"י) שנראה שנוקטים שהבעיא היא בין לסומכוס בין לרבנן, מ"מ הרי בעיא זו לא נפשטה שם, ולתוס' דידן למה לא הביאו מזורק צרור ונפל לתחת שפטור ממיתה משום כוח כוחו, ש"מ שכוח כוחו לאו כגופו.

ולפ"ז יוצא שתוס' שלנו הם לא לפי הרא"ש ואף לא לפי שיטת התוס' ב"ק שם. אולם עי"ש לעיל מזה שכתבו "לפ"מ שפירשתי בפי' כיצד בשמעתא דפי' פרה", והוא באמת בתוס' ב"ק לפנינו. ש"מ שתוס' שלנו הם אותה שיטה של התוס' ב"ק. עוד תמוה שלכאורה לפ"מ שמשמע מהתוס' שלנו, כל עיקר הבעי' בב"ק לסומכוס צריכה להתפרש **להיפך**, דהיינו שלרבנן ודאי כוח כוחו לאו כגופו, אלא שלסומכוס מסתפק שמא באה ההלכה **להחמיר**, שכוח כוחו יהא חייב לכה"פ **חצי** נזק, וזהו לפ"ז לשון הגמרא כוח כוחו כגופו שישלם ח"י. אולם לא כן מפורש שם בגמרא, שהרי כשפשט שכוח כוחו משלם ח"י אמר ע"ז תפשוט דכוח כוחו לאו כגופו (דף י"ט.). ומכאן שאם כוח כוחו כגופו משלם נזק שלם, והאיך יתכן - אם אין לו הלמ"מ במה ישתנה דינו מאשר לרבנן שכוח כוחו ודאי לאו כגופו.

וע" ספר "נחלת דוד" שם שהעלה ג"כ מלשון הגמרא שאפ"ל שלרבנן כוח כוחו ודאי לאו כגופו, וכנ"ל. ויוצא מכ"ז שמוכח המגמרא עכ"פ בודאות, שודאי לא יתכן לומר שלרבנן כוח כוחו **לאו** כגופו, אלא או שלרבנן ודאי **כגופו** כרא"ש או שגם לרבנן הדבר **בספק** עומד. ושיטת התוס' בסנהדרין אינה מובנת כלל וצ"ע.

ח. ונראה לבאר התוס' בע"ה, ונקדים קושית ה"נחלת דוד" שם על שיטת הרא"ש מזה שאמרו במכות (ח'). שלענין **גלות** לכו"ע פטור בכוח כוחו. הרי לנו שכוח כוחו לאו כגופו. ולכאורה היא תמיהה עצומה.

ומה שאפ"ל בזה לכאורה כי מצינו בנמוק"י (ב"ק ג.): במ"ש שם בגמרא "יכחו וניעו בהדי דאזלי כוחו הוא" וכתב הנמוק"י ע"ז: לפיכך הו' דין **תולדה כאב** דהא כוחו כגופו. הרי לנו מזה שדין כוחו כגופו הוא מדין תולדה, ומצד שתולדותיהם כיו"ב (וע"ע בפנ"י שם). וכי"נ גם מהא דח"י צרורות שהוא כוחו של הבהמה ונחשב **תולדה** דרגל. הרי ברור שכוחו אף שהוא כגופו אינו אלא מגדר **תולדה**. והנה התולדות הרי לא נזכרו בכתוב בפירוש, וגם לאו נרמז בתורה לימוד לתולדותיהם. וע"כ הוא בגדר לימוד של **"מה מצינו"**, ו**כמו שאמרו שם בגמרא: מאי שנא אב וכו' תולדה נמי וכו'.** והנה בענין לימוד "מה מצינו" י"ל שקיים הכלל של אין עונשים מן הדין (ע"ה) באנצ. תלמ. 'שהביאו מש"כ בזה האחרונים). ואין להקשות מתולדות דשבת שהם כיו"ב גם לחיוב **מיתה** וחטאת, כי י"ל שדינם שונה שלא נזכר בפירוש בתורה אלא **מלאכה** סתם, והלימוד ממשכן אינו אלא לקבוע האבות והתולדות, אולם כולם כוללים בכלל המושג מלאכה שדיברה בו תורה.

ומעתה יש לישב קושית ה"נחלת דוד" על הרא"ש, שלענין גלות יש לנו ריבוי מיוחד לכוחו כגופו ממש"י, "ונשל הברזל". אבל כוח כוחו לא נתפרש, וע"כ אעפ"י שתמיד כוח כוחו ככוחו, לענין גלות לא יתחייב מצד א"ע מן הדין. והוה לענין רציחה במזיד אעפ"י שחייב כשהרג ע"י כוחו, שאין חיוב גלות בשוגג אלא כשחייב על הריגה זו במזיד מיתה, מ"מ על כוח כוחו פטור. ומיושב מעתה גם מה שהתקשינו בתוס' שלנו, שפשוט להם שאי"ח מיתה אילו ה' זה נחשב כוח כוחו, שאעפ"י שתמיד כוח כוחו כגופו, או לכה"פ ספק הו' וכנ"ל, מיתה ודאי לא יתחייב, מדין א"ע מן הדין וכנ"ל.

ט. ובזה יבואר גם המשך דברי התוס' שכתבו: ולא דמי לח"י צרורות אע"ג דכח כוחו הוא. ובמהרש"א התקשה מה קשה להם מח"י צרורות, הרי הלמ"מ שמשלם רק ח"י בצרורות רק בבהמה נאמרה, ואילו באדם חייב. עוד הקשה שהרי צרורות היא כוחה דבהמה ולא כוח כוחו. עי"ש שדחך הרבה בפירושם, ואי"ל.

אבל לפי הנ"ל נראה שפירוש התוס' כך הוא. שהרי הסיקו שלענין דיי"נ פטור משום שלענין עונש לאו כגופו, משא"כ לענין ממון שם באמת כוח כוחו כגופו וע"ז קשה להם, שגם לממון יש מקום לפטור. והוא לפ"מ שנסתפק בגמרא ב"ק לענין כוח כוחו בצרורות, והוא כנ"ל **לשיטת התוס' ב"ק**, ספק גם לרבנן דסומכוס, שמא כוח כוחו לאו כגופו ואם נאמר **שלאו** כגופו הרי זה שפטור הוא לא מדין הלמ"מ אלא מצד שזה לא כגופו כלל, א"כ פטור זה קיים גם **באדם**. ומכיון שלא נפשטה הבעיא, איך יתכן לחייבו גם מדין נזיקין. וע"ז העלו התוס' שיש כאן חיוב לא מצד אדם המזיק אלא מצד דין "ממונו".

באופן שכל עיקר קושיתם היא באמת דוקא לפי שיטתם בב"ק וכנ"ל. משא"כ להרא"ש הדבר מתישב בפשיטות, שהרי אפ"ל שיתחייב באמת גם מדין אדם המזיק, שלענין ממון שעונשים מן הדין, כוח כוחו כגופו, וכנ"ל.

י. ולפ"ז יש מקום עיון רב לנידון שלנו אם לא יהא בו איסור תורה גם לפי תירוץ התוס' ה', שהרי כפי הנ"ל כל דבריהם הם רק לגבי **עונש**, וממילא גם לענין שבת יהא **אסור** באיסור תורה, שאעפ"י שלענין עונש לא נחייב מצד א"ע מן הדין, מידי איסור תורה לא יצא.

וע"י תוס' שבת (צ"ג: ד"ה או דלמא) שפירש הרב פור"ת, דמיבע"ל בנפל **מכות כוחו** אי חייב כשהיה הפסק בין עקירה להנחה. ומשמע מזה שלענין שבת חייב גם על כוח כוחו.

אלא שבאמת צ"ל שמה שנקטו בלשונם "כוח כוחו" הוא לאו דוקא, שהרי המדובר הוא בזרק ונפל באלכסון, וזה לא נקרא כוח כוחו אלא "כוח כחוש" וחייב גם בניזקין וברציחה כמבואר בסוגיא שלנו בסנהדרין (שם ע"ב).

עוד יש לעיין לשיטת הרמב"ם (פ"ו מרוצה הט"ו) שכתב הפטור בכח כוחו לענין גלות - "ונמצא כמו אונס". ומשמע שסובר שמצד כח כוחו לאו כגופו אין מקום לפטור, והיינו ע"כ משום שכוחו כגופו, או עכ"פ ספק (ע"י בזה ה' נז"מ מ"ב הי"ו וכ"מ ולח"מ שם). וע"כ הוכרח לכתוב פטור מטעם אחר. וצ"ל שסובר שאין זה שייך לענין אין עונשין מן הדין, ואין זה אלא גילוי מילתא בעלמא. אי"כ לפ"ז גם לענין שבת יש לחייב גם בכח כוחו.

י"א. אכן האמת נראה שאליבא דכו"ע בתולדות הנלמדות מהאבות עונשים מן הדין. שהרי בראש מו"ק (ג.) דייק רבא שתולדות של שביעית לא אסר רחמנא. ודיוקו הוא ממה שנכתב בתורה בפירוש זמירה ובצירה, והרי הם בכלל זריעה וקצירה. ואם נאמר שביזה שייך הכלל אי"כ מה"ד, אי"כ הרי היה הכתוב נצרך לכתב בפירוש זמירה ובצירה בכדי לחייב עליהם מלקות. ובע"כ תולדות הם רק בגדר גילוי מילתא בעלמא ובזה ודאי עונשים מן הדין.

ופירוש התוס' במה שפטרו בסוף חמה מצד דמיון לכוח כוחו, נראה שהוא אחר. וכונתם לומר שכל דין זה שאשו דין חציו עליו הוא חידוש התורה, כפי שנלמד מן הכתוב "המבעיר את הבעירה". ואמנם חידוש זה נלמד לגבי כ"מ שצריך עשיה בגופו או בכוחו וע"כ גם לרציחה ח"ב, כיון שהתורה נותנת לו דין "מבעיר". אכן כל זה אינו אלא חידוש, ואין לנו בו אלא חידוש, והיינו רק באופן שדומה לכוחו, משא"כ באשו של סוף חמה וכן זרק צרור, לפ"מ שמדמה זאת לכוח כוחו, בזו; אין לנו חידוש זה. ע"כ אין כאן דין חציו.

באופן שאין התוס' נכנסים כאן לדין כוח כוחו **ממש**, שביזה י"ל באמת שאף זה כגופו כהר"ש, או לכה"פ ספק - כהתוס'. אלא שרצונם לומר רק שבאשו שכל הדין שזהו ככוחו אינו אלא חידוש תורה, בזה לא נתחדש אלא במה שדומה לכוחו, ולא במה שדומה לכוח כוחו.

ומעתה סברא זו של התוס' שייכת גם לענין שבת, שאעפ"י שנאמר כהנמוק"י שדין חציו שייך גם לענין שבת, מ"מ אין זה אלא באשו ששייך לראותם ככוחו, משא"כ באלה של סוף חמה וכיו"ב שיש לדמותם רק לכוח כוחו, בזה לא נתחדש חציו וכנ"ל.

י"ב. שבת וראיתי שנידון זה שסוף חמה לבא לענין שבת אי"כ איסור תורה בהכרח הן לתירוץ ב' הן לתירוץ א' שבתוס', שלא יתכן בזה פלוגתא כלל. שהרי הסוגיא שהבאנו לעיל שבת קכ: לענין גרם כיבוי שנחלקו בו ר' יוסי ורבנן לענין איסור דרבנן. ואילו איסור תורה אי"כ. והוא כנ"ל לא מצד משאצ"ל"ג שהרי משהו לזה גם מחיקת השם. והרי שם הפעולה היא ממש כמו נידון שלנו שמעמיד כלים חדשים שאינם עומדים בפני הדליקה וכשבאה הדליקה לשם הם נסדקים והמים מכבים האש. אי"כ הרי זה ג"כ סוף חמה לבא, שהרי כשיבא לכאן ודאי יסדק ויכבה. ולמה קורא לזה **גרם** כיבוי, והרי למ"ד אשו משום חציו, הו"ל לומר שזה כיבוי ממש הוא. ומוכרח לומר ששבת הנמוק"י בקושינו מנר שמדמה שבת לדין חציו דנזקין ורציחה לא תתכן אא"כ נתרץ כתירוץ ה' שבתוס' סנהדרין, שבאופן שאינו מקרב האש אלא הדבר ה"ז רק ככוח כוחו. ע"כ גם שם כשמקרב הכלים אין זה אלא גרמא. ואילו תירוץ א' שבתוס' סנהדרין הנ"ל שאינו סובר חילוק זה, בע"כ לפ"ז נצטרך לחלק בין רציחה לשבת, ו**שלא** כהנמוק"י. ורק לענין נזקין ורציחה הוא שרואים זאת כחציו. משא"כ לענין שבת שהיא דין בעשיית גופו את הפעולה, בזה אין כאן דין חציו.

באופן שאין מקום לחשוש ע"י שנרכיב שיטת הנמוק"י עם שיטת התוס' בתירוץ קמא, כי הן שתי שיטות שונות וסתרי אהדדי ואין להרכיבן יחד. ע"כ כשמקרב הדבר אצל האש וסוף האש לבא בזה דין גרם לו לענין שבת לד"ה. ואין בו איסור תורה.

י"ג. וליתר תוקף לצאת מידי כל ספק נראה להרכיב את הסיפורים שבשתי השאלות יחד. היינו שבהתחלה כשידיקו השפופרות לעטינים עדיין לא תיעשה החליבה ע"י שלא תופעל רק המשאבה של הצנור הפנימי, ורק אח"כ ע"י אוטומט תוכנס לפעולה המשאבה לחלק החיצוני שמתחיל החליבה. וזהו כנ"ל בשאלה ב'. אולם חוץ מזה יהא גם ברז בתחתית הכד או בצדו שמוציא החלב לאיבוד וכנ"ל בשאלה א', ויהא ברז זה פתוח בשעת חיבור הראשון של השפופרות לעטין ויסגרו אותו **אחר** הדבקת השפופרת לעטין **ולפני** הפעלת החלק השני של המנגנון. בזה לא יהא איסור משום צד:

הדבקת השפופרות לכתחלה תהא מותרת משום שאף אם נחשיב את האוטומט, שהוא גדר סוף חמה לבא, כמלאכה לענין שבת, הרי בנידון זה שהברז מוביל החלב לאיבוד, ממילא אין כאן משום מלאכה: וסגירת הברז שנעשית לפני הפעלת המנגנון ואינה פועלת חליבה בכח ראשון ג"כ אין בה איסור, שה"ז לא יותר מבידקא דמיא בכח שני. וכשבדקתי סדר החליבה בתחנת הנסיונות נתברר שגם הפעלת החלק הראשון של המנגנון שכנ"ל עדיין אין החליבה נעשית, מ"מ עם עצם חיבור המנגנון יוצאות כמה טיפות חלב. באופן שסידור הברז לאיבוד שיהא פתוח בזמן ההדבקה הוא נחוץ גם מצד הטיפות הראשונות.

י"ד. ובסידור זה, אעפ"י שגם גרם מלאכה אסורה בשבת מדרבנן, בנידון שלנו נראה שגם איסור דרבנן אין בו. שהרי קיי"ל שגרם מלאכה מותר במקום פסידא (או"ח סי' של"ד סכ"ב), מכש"כ כאן שיש מקום נוסף להקל מצד צער בע"ח, כמו שהתירו מטעם זה איסור אמירה לעכו"ם (שם סי' ש"ה ס"כ).

ומצד טיפות הראשונות היוצאות עם התחלת החליבה וכנ"ל וזה נעשה עם עצם הדבקת השפופרת לעטין, שג"כ אי"כ משום לתא דאיסור תורה כיון שהולכות לאיבוד וכנ"ל, ג"כ אי"כ גם איסור דרבנן, כי כנ"ל הדבר תלוי במחלוקת בין שני דיבורי התוס' אם יש בזה איסור דרבנן, ואזלינן להקל במחלוקת דרבנן. חוץ מזה, גם לדעת האוסר יש כאן להקל מצד הפסידא וצער בע"ח, באופן שע"י סידור זה יצאנו ידי הכל.

ט"ו. ויש להעיר עוד שבסידור חליבה ע"י מכונה שפועלת לפי הציור שנתבאר בראש דברינו יש מעלה נוספת, שבה אנו יוצאים מידי שאלת איסור תורה בחליבה לפי שיטת ר"ת (שבת ע"ג: ד"ה מפרק), שלדעתו איסור הדאורייתא הוא **בהחלקת** הדד, וכונתו ודאי משום שהחלקת הדד נחוצה לחליבה עצמה, כי אחרת מה תועלת לו בהחלקת הדד. וזה אינו אלא בחליבה בידיים שנוחץ לשם חליבה יעילה שהדד יהא חלק שע"י החלב נמשך ויוצא.

אולם בחליבה ע"י מכונה שפועלת עפ"י עיקרון שאיבת האויר, אין שום ענין בהחלקת הדד ואין כאן גם החלקת הדד נעשית כלל. באופן שאין כאן איסור תורה כלל לדעת ר"ת.

כמו כן נוסף, שהדיון שלנו היה גם לפי שיטות הראשונים הפוסקים שחליבה יש בה איסור מלאכה דאורייתא, שודאי אין לנו כוח בזה להכריע נגדם במחלוקת באיסור דאורייתא. אולם לאידך שיטות הסוברות שחליבה אינה אלא מדרבנן, מובן שההיתר נראה פשוט יותר.

טז. הוספה. בעת כתיבת הדברים והוצאה לאור בשנת תשכ"ה לא היה בידי ספר החזו"א בנדון. והנה עתה במהדורה זאת לפני ס' החזו"א (משנת תשכ"ז) ובו אני רואה דעתו הגדולה, גם באשר לשאלה ב' זו, שדן בזה להיתר מוחלט. ואלה דבריו שם (או"ח סי' ל"ח סק"ד) אחרי דיון (בסק"ג) בהעמדת קדירה בשבת בתנור צונן שסוף חום (חשמל המכונן ע"י שעון) לבוא:

"משום גרם בישול ליכא דגרמא לא אסרה תורה בכל מלאכות, כדאמר ק"כ ב', וזה יקרא גרמא כדין גודר בכלי חרס חדשים, וכנותן מים לקבל ניצוצות, וכדאמר סנהדרין ע"ז א' לענין רחיצה[רחיצה]. ונראה דגם איסור דרבנן ליכא... דהכא עדיין חסר כח החשמל לגמרי, והשעון עדיין לית ליה כח הפתיחה, ולא חמור מכלי חרס חדשים... ומיהו למשי"כ המרדכי פ' כ"כ בשם רבינו יואל, דלא התירו גרם כיבוי אלא במקום הפסד... ה"נ מלאכות אסור גרמא בלא הפסד" עכ"ל.

בהתאם להשוואתו זו, כשהזרמת החשמל תלוי בשעון, שעדיין טרם הפעיל ההזרמה, דומה למ"ש בענין העמדת כלי חרס חדשים העומדים להבקע ולכבות הדליקה כשתגיע האש אליהם, שזה מותר, דגרמא לא אסרה תורה בשבת, ממשיך שם בנוגע לחליבה בזה"ל: ונראה לפ"ז דמותר להלביש הצינור על דדי הפרה שסוף תנועת החשמל לבוא ע"י פתיחת השעון, ותהא תנועה זו חולבת את הפרה, שאין זו אלא גרמא מגרמות המותרות, עכ"ל (כוונתו במ"ש, "שזו מגרמות המותרות" שהיא למרות שהביא לפני כן דעת רבינו יואל, שאוסר גרם מלאכה בשבת מדרבנן, היא כנראה משום שגם חליבה היא גרמא במקום הפסד, וגם מצד צער בע"ח).

יז. ונראה מדבריו שמחלק בין פעולה הבאה ע"י חשמל המופעל על ידי שעון שדומה לבקיעת כלי החרס מחום האש, ואינו בגדר סוף חמה לבא. שהתוס' כתבו דחייב בעשה מעשה להביא האדם למקום זה, לפי שלמ"ד אשו משום חיצוי אין הבדל בין מקרב האש אל הדבר, למקרב הדבר אל האש. והחלוק הוא "דהכא חסר כח החשמל לגמרי, והשעון עדיין אין לו כוח הפתיחה". ובגלל זה שונה זה מסוף חמה, כי שם החמה, שהוא הכוח הממית, מתקרבת מכוח עצמה.

אך לפ"ז יקשה מה דבראש הסוגיא התם רב יהודה אמר רב: טלית שאחז בה האור מצד אחד, נותנים עליה מים מצד אחר, ואם כבתה כבתה. ובגרמא שם אמרינן דזהו עפ"י שתיק דמתני' מתיר העמדת כלי חרס חדשים בפני הדליקה, שע"י שתגיע האש קרוב להם יבקעו, וכנ"ל משם דאין זה אפילו גרמא. והרי כאן אין שום מחיצה בין המים לבין האש שאחזה בבגד והולכת וקריבה אל המים, א"כ הרי זה ממש כמו סוף חמה לבא, לפי השוואת התוס', כנ"ל, בין קרוב האש לקרוב הדבר. ואיך נלמד זה מזה, דהרי בזה יש להחשיבו כעושה מעשה הכבוי בידים.

יח. ואם אמנם הרי"ף לא הביא דברי רב יהודה הנ"ל להלכה וכן הרמב"ם. אך הן אין זה אלא משום שמשויים זאת לקרובי כבוי שאסור מדרבנן, כמבואר בר"ן שם. אבל ברור לכונ"ע שאין זה אלא גרם כבוי.

והנה בדברינו לעיל (אות י"ב) ג"כ נגענו בהלכה זו דכיבוי בכ"ח חדשים, בהשוואה למש"כ התוס', בסנהדרין ע"ז. כי לענ"ד בכל כה"ג שהדבר ברור שיגיע לידי ביצוע, זה דומה ממש לסוף חמה לבא. ושמשוי"כ - סוף חשמל לבא ע"י תנועת שעון הר"ז כמו סוף חמה לבא. והעלינו משו"ז חילוק אחר בין מלאכת שבת לבין חיובי רציחה ונזיקין וכל כיו"ב, עיי"ש.

אך לפי חילוקו של החזו"א קשה מאד כנ"ל מדברי רב יהודה אמר רב, שאיננו מחלק בין כ"ח הנבקעים ומכבים לבין שימת מים ממש על הטלית שאחזה בה האש, וצלע"ג.

יט. וחשבתי לישב קצת סברת החזו"א דאולי נאמר שר"י א"ר אינו מפרש טעם ההיתר של שימת כ"ח חדשים לכבוי אש משום גרם וכדאמרינן בהמשך הסוגיא, אלא סב"ל ההיתר משום מלאכה כלאחר יד, דהרי ברור ופשוט שתחבולה זו שעושים לכבוי האש בשבת אינה צורת הכבוי שהיו עושים ביום חול, דאז היו שופכים המים ממש על האש לכבותה, וכל פעולה של כלאחר יד מותרת במקום פסידא כמבואר בצנור שעלו בו קשקשים (כתובות ס, א). ולפ"ז שפיר משה לזה גם שימת מים על הקצה השני של הטלית שאחזה בו האש, כי גם היא מלאכה כלאחר יד.

ולפ"ז היה ניתן גם להסביר דחית דברי רב יהודה מהלכה, דנקטינן כסתם סוגיה דלהלן שדעת ת"ק המתיר בכ"ח חדשים הוא מדין גרם מלאכה ושע"כ אין להשוות לזה נתינת מים בקצה האחר של הטלית. אך הן כנ"ל אין זה הפירוש והנימוק כמבואר בדברי הר"ן. ונראה דעת הראשונים שאין להבדיל ביסוד הדברים בין כ"ח חדשים המתבקעים, ואז רק מגיע לידי כבוי, לבין שימת מים בריחוק מקום מסוים למקום האש, ולא ידעתי כעת ליישב הדברים וצלע"ר.

כ. דאשר על כן הוסכם להוסיף עוד גורם בהפעלת מנגנון החליבה, היינו שאחרי הצמדת הגביעים לעטיני הפרה, שלא נעשית שום פעולת חליבה בזה, יפעל שעון שאינו מכניס עוד לפעולה את החשמל שעושה החליבה אלא תפקידו יהיה להפעיל שעון אחר שעד עתה אינו בפעולה, והוא הוא אשר אחרי זמן מה יפעיל את מנגנון החליבה שבאופן זה שהשעון הראשון אין לו כל קשר עם הפעלת החשמל ע"כ ודאי יש לראות זאת רק כגרם מלאכה שלא אסרה התורה במלאכת שבת, ומכש"כ אם נראה זאת כגרמא דגרמא שיש מקום להיתר גם שלא במקום פסידא (בענין גורם דגורם בנזיקין וכיו"ב עי' סה"ת שער נ"א ח"ו אות ח' וקצוה"ח סי' שפ"ו ס"ק ג').